

SEYYİD MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ'NİN FRANSA SEFARETNAMESİ

Prof. Dr. Yavuz ERCAN*

Eser Hakkında Birkaç Söz

Burada yayınlanan eser, 1806 tarihinde, Osmanlı Padişahı III. Selim tarafından Napoleon Bonaparte'a elçi olarak gönderilen Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'nin kaleme aldığı Fransa elçilik raporudur. Eser'de, Vahid Efendi, önce Polonya'ya (Lehistan), sonra Paris'e gidiş-dönüşünü anlatmaktadır.

Fransa İmparatoru Bonaparte, Prusya'yı yendikten sonra Rusya üzerine yürümeye karar verince, Doğuda kendisine yeni dost ülkeler aramış ve İstanbul'daki elçisi Sebastiani'yi Babıâli ile görüşme yapmakla görevlendirmişti. Osmanlı Hükûmeti görüşmelerin İstanbul'da yapılmasını önermiş, fakat Fransız elçisi, iki ülke arasındaki dostluk anlaşmasının bir an önce imzalanabilmesi için bir elçinin hemen Napoleon'a gönderilmesinde ısrar etmişti. Ayrıca bunun Osmanlı İmparatorluğu çıkarı gereği olduğunu da ileri sürmüştü. İstanbul Hükûmeti önce çekimser davrandı ise de gerek Sebastiani'nin ısrarlı telkinleri, gerekse bir İran elçisinin, o sırada Berlin'de bulunan Napoleon'un yanına gitmekte olduğunu öğrenince, Mevkufatı¹ Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'yi elçilik sıfatı ile Fransız İmparatoruyla görüşmekle görevlendirdi.

Vahid Efendi'nin görevi, o sıralarda Osmanlı İmparatorluğunun savaş halinde bulunduğu Rusya'ya karşı bir müttefik sağlamak ve Rusya ile yapılacak barışta, Türkiye'nin çıkarlarını korumak için Fran-

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi

1 "Mevkufatçı" da denilen mevkufatı, başdefterdarbğa bağlı idi. Sefere gitmeyenlerden veya başka nedenlerle saklı tutularak sipahiye verilmeyen timar ve hazine topraklarıyla ilgili yazışmalara bakardı. Bu dairede mevkufatçının emri altında dört yardımcı (halife) vardı. Bunlardan biri başhalife idi.

sa'dan destek almaktı. Fakat sonuçta bunun aksi oldu. Vahid Efendi Polonya'da bir kez Napoleon tarafından kabul edildi. Bundan sonra uzun süre oyalandı ve aylarca Napoleon'un peşinden koştuğu ve ona mektuplar yazdığı halde sonuçta hiçbir başarı elde edemedi. Çünkü gerçekte Fransa İmparatoru, Rus Çarı ile barışmaya kararlıydı. Sırf gözdağı vererek Rusya'yı kendisiyle anlaşmaya zorlamak için Türkiye-İran-Fransa arasında bir üçlü bağlaşma düşüncesini ortaya atarak Türkiye ve İran'dan elçiler getirtmiş, bunlarla ittifak görüşmelerine girişmiş gibi görünmek istemişti. Durum böyle olunca Vahid Efendi'nin siyasi bir başarı elde edememesi doğaldı. Sonuçta Osmanlı dış politikası Fransa ve Rusya'ya karşı geri tepmiş oluyordu.

Vahid Efendi'nin elçilik yaptığı yıllarda Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu ve dış politikası -özellikle Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya ile ilişkileri- kısaca şöyledir: Fransız Devriminin olduğu yıllarda Osmanlı tahtına III. Selim çıkar. Yeni Padişah, yerine geçtiği I. Abdülhamid'e göre genç ve yenilik taraftarı bir kişidir. Bu yüzden kamuoyunda da olumlu karşılanmıştır.

Bu sırada Kırım, elden çıkan ilk İslam toprağı olması dolayısıyla önemini korumakta ve bu nedenle Rusya ile savaşa devam kaçınılmaz görünmektedir. Ancak, yıllardanberi bir dizi yenilgiler birbirini kovalarken Rusya'ya karşı bir başarı şansı yoktur. Yeni bir takım düzenlemelerin ve önlemlerin alınması şarttır. Yapılan düzenlemeler ve alınan önlemler istenilen sonucu vermez. Padişah, Osmanlı İmparatorluğunun tek başına Rusya ve Avusturya ile başa çıkamayacağını anlar. Aynı yıllarda Rusya ile İsveç ve Avusturya ile Prusya dostca ilişkiler içinde değildir. III. Selim bundan yararlanarak İsveç ve Prusya ile dostluk anlaşmaları sağlamak için çalışır. Bu çalışmalar sürerken Osmanlı orduları yine bir dizi yenilgiye uğrar.

İsveç'le bir anlaşma yapılmıştır ama İsveç, Rusya'ya göre zayıf bir devlettir. Nitekim yapılan anlaşmadan altı ayı sonra Şubat 1790'da savaştan çekilir. Yalnız kalan Osmanlı İmparatorluğu bu kez Prusya ile görüşmelere başlar. Fakat Prusya, uygulamaya çalıştığı "Hertzberg Plânı" ile Avrupa'ya egemen olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu plânın amacı da yine Osmanlı İmparatorluğunun toprak tavizine yöneliktir.

Osmanlı İmparatorluğunun müttefik arama çabaları sonuçsuz kalırken, Avusturya ile önce bir ateşkes, arkasından Zıştovi anlaşması imzalanır. Anlaşmaya göre Türkler, büyük bir toprak kaybıyla savaştan çekilir.

İsveç ve Avusturya'nın savaştan çekilmesi, Prusya'nın da bütün Avrupa'ya karşı saldırgan tutumu yanında Türkiye ile Rusya başbaşa kalırlar. Rusya ile yalnız kalmasına rağmen Türkiye yenilir. Kırım'ı geri almak için girdiği savaştan, yeni bir kısım topraklar da vererek ateşkes imzalar. 9 Ocak 1792'de imzalanan Yaş anlaşmasıyla eski bütün anlaşmalar yenilenir. Daha başka pek çok toprak ve taviz verilir.

Padişah, köklü bir takım yeniliklerin yapılması için zamanın geçtiğini anlar ve hemen girişimlerde bulunur. Ancak karşısındaki muhalefet çok büyüktür. Dolayısıyla yenilik girişimlerinde sonucun ne olacağı belli değildir.

Bu arada, Babilî ülkede huzursuzluk ve anarşi kaynağı olan ayanlarla zorbaları bertaraf etmeye çalışır. Öte yandan ihtilal sonrası Fransı ile temkinli ilişkiler kurar. Bu gelişmeler olurken Napoleon Mısır'ı işgal eder. Dış politika yeni boyutlar kazanır. Osmanlı İmparatorluğu 1798'de Rusya 1799'da da İngiltere ile Fransa'ya karşı anlaşır. Aslında İngiltere ve Rusya, Fransa'nın izlediği politikayı izliyordu. Nitekim Fransa Mısır'dan çekildikten sonra aynı bölge İngiltere tarafından işgal edilecektir. Türkiye'nin varlığı bu üç devletin alacağı duruma bağlıydı.

Son iki anlaşmanın sağladığı ortaklarla Doğu Akdeniz'de Fransa'nın elinde bulunan bir kısım topraklar geri alınır. Osmanlı İmparatorluğu Mısır üzerine ordu gönderir. Başkomutan Cezzar Ahmet Paşa, Akka önünde Fransız ordusunu yener ve Napoleon ilk kez geri çekilmek zorunda kalır. Bu başarıda yeni kurulan Nizam-ı Cedit ordusunun da etkisi büyüktür. 30 Ağustos 1801 tarihine kadar Fransızlar Mısır'da kalır. Bu tarihten sonra bölge yeniden Osmanlı yönetimine girer.

Mısır sorunu çözümlendikten sonra ortaya Osmanlı İmparatorluğunun hoşuna gitmeyen bir durum çıkar. Türkiye, Rusya ile istemeyerek bir ittifak içine girmiştir. O dönemin dar görüşlü kafalarına göre Rusya yerine Fransa ile dostluk anlaşması yapmak daha kârlıdır. Oysa Fransa, Mısır sorununda görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğu ile hiç de dostça ilişkiler içinde bulunmak eğiliminde değildir. Diğer yandan Türk-Fransız dostluğu gerçekleşirse, bu durum İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarına ters düşeceğinden tepki büyük olacaktır. Böyle karışık bir durumdan, dış politikada başarısız olan Osmanlı İmparatorluğunun olumlu sonuç elde etmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim kısa bir süre sonra eski dostlar yeni düşmanlar olarak Türkiye'nin karşısına çıkar. Rusya saldırıya geçerek Eflak ve Boğdan'ı işgal eder. İngiltere de Rusya'nın yanında yer alır.

1806-1807 yıllarına gelindiğinde Türkiye'nin ve Türkiye ile ilişkisi bulunan ülkelerin genel siyasal görüntüsü böyledir. Şimdi, Osmanlı İmparatorluğu, bir yanda Türkiye-Fransa, diğer yanda Rusya olan yeni bir siyasal tablo yaratmak zorundadır. Rusya ile savaş durumu devam etmektedir. Aynı anda Napoleon, Avrupa'yı Fransız egemenliği altına almak düşüncesi içindedir. Fakat Rusya ile bir savaşı düşünmemekte, ancak, Rus Çarına gözdağı vermek için Fransa-Türkiye-İran arasında ittifak yapılmakta olduğu intibamı vermeye çalışmaktadır. Bu sırada Osmanlı Hükümeti oyuna gelmiş ve Fransa'nın üçlü ittifak çağrısına uyarak Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'yi Napoleon'a göndermiştir. Fransa'nın bu siyasal oyununu tarihçi Cevat Paşa da farketmiş ve konuyu eserinde şöyle açıklamıştır: "... fakat (Fransa) Rusya İmparatorunu her veçhile sulh ve ittifaka mecbur etmek üzere Devlet-i Aliyye'yi dahi kendi elinde gibi göstermek üzere nezdine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir murahhas-ı mahsus celbini politikasına muvafık görmüş idi. İşte Sebastiani'nin bu bâbda isti'cali dahi ona mebni idi. Mamafih Talleyrand dahi Vahid Efendi ile İran elçisi Mirza Rıza'yı aldatıp da Fransa politikasına elverecek bazı mevaddı imza ettirmek isterdi ve bu esnada Mirza Rıza ile mükâleme ederek kendisinin istediği gibi Rusya ve İngiltere devletleri aleyhine olarak bir mukavelename imza ettirmişti. Vahid Efendi ise ol vakte göre epeyce ahvali düvele âşına olduğundan Talleyrand'ın kelimat-ı ebleh-farsiyânesine aldanmadığı cihetle hayli müddet Varşova'da Napoleon'un vüruduna intizaren meks ve tevkife mecbur oldu...".

Mehmed Emin Vahid Efendi'nin İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Paris'de Napoleon'la ikinci kez görüşmesine kadar geçen süre içinde izlediği yol ve başından geçen ilginç olaylar kısaca şöyle; Elçi, 17 Aralık 1806 Pazartesi günü İstanbul'dan yola çıktı. Yanında Fransız elçisi General Sebastiani tarafından mihmandarlığına atanan Pravd adında bir Fransız da vardı. Osmanlı elçilik heyeti, Küçükçekmece, Silivri, Çorlu ve Babaeski'yi geçtikten sonra ilk büyük konak yeri olan Edirne'ye geldi. Burada bir kaç gün beklemek zorunda kaldılar. Çünkü Napoleon'a gönderilecek armağanlar henüz hazırlanmamış, name-i hümayun da gelmemişti. Edirne'de beklenirken İstanbul'dan gelen yeni bir haberle, armağanların Ruscuk veya Vidin'de hazırlanacağı, heyetin durmaksızın yoluna devam etmesi bildirildi.

Haber alınır alınmaz Edirne'den yola çıkıldı. At değiştirmek suretiyle hızla Vidin'e gelindi. Bundan sonraki yolculuk zorlu geçecekti. Vidin'den öteye yol bozduktü. Osmanlı elçisi âdeta düşe kalka ve acele-

den etrafını görmeye zaman bulamayarak Temeşvar'a geldi. Temeşvar o yıllarda Macaristan'da Banat eyaletinin merkezi idi. Vahid Efendi, bir zamanlar Türk kalesi olan bu yerden uzun uzun söz etmekte ve daha sonra Peşte şehrini anlatmaktadır. Peşte hakkında da oldukça geniş bilgi vardır.

Peşte'den sonraki önemli durak Viyana'dır (Beç). Elçi Viyana'yı anlatmakla bitiremez. 300.000 kitabı olan büyük kütüphane ile Viyana'nın meşhur otopsi salonu (Anatomi dersi görülen yer) elçinin özellikle dikkatini çeker. Hele otopsi salonunda gördüğü mulâjlarla kavanozlar içindeki cenin parçaları Vahid Efendi'yi hayretten hayrete düşürür. Bu manzarayı şöyle anlatıyor: "...üzerleri camlı sandukalar içinde betipkihi insan sureti misillü balmumundan rihte suretler vaz'edip ol suretler üstünde, ilel ve emraz-ı muhtelifeyi yegân yegân keşif ve ayan ve azaları dahi başka başka tasvir ve beyan ve cemîi uruk ve âsabi renk ve levni ile tasrih ve hamil ve velet ve veladet ahvali gibi sair şeyler hakaik ve dekaiki ile tersim olunmuş ve bir hamil müddetine kadar rahmi maderde ânen fe-ânen ne suret kasbettiğini bilmek ve etibba ve cerrahine bildirmek için, beş günlük, bir aylık, beş haftalık diye yaftalarla ma'an hakiki sıkıtları iki başlı bir vücut ve bir vücutta iki ve üç başlı ve üç dört kollu küçük şişeleri teşrihhaneye celb ve cem ve saf ve keskin ruhlar ile memlû billur sürahi ve kâseler içinde hıfz ve raflara dizilmiş olmakla..."

Vahid Efendi'nin beğenisini kazanan şeylerden biri de kent içinde ve varoşlarında yapılmış düzenli yollar ve bu yolların sürekli süpürülüp temizlenmesi ve sulanması olmuştur. En az 20.000 kişinin yortu ve pazar günleri kırlarda ve ormanlarda gezip dolaşmalarını, peri masalı gibi ballandıra ballandıra anlatan elçi sözü, "hamam" anlamına gelen Baden köyündeki kaphçalara getirerek şöyle demektedir: "... mevsim-i baharda Beç (Viyana) ahalisinden bu karyeye hicret eden erbab-ı zevk, gelip ikametle icra-i âyin ve âdet eylerler..." Viyana'nın hamamları, Vahid Efendi'nin yazdığına göre, o dönemde tahta ve taş döşeli ahşap odalardan ibaretmiş. Her odada bir fiçı bulunmuş. Bu fiçılara suyu kovalarla dışarıdan getirerek doldururlarmış. Banyo yapmak isteyenler bu fiçılara dalıp çıkarlarmış. Türk elçisi bu duruma hem şaşmış hem de hoşlanmamıştır. Özellikle fiçılarda musluk olmamasına çok üzümüştür. Üzüntüsünü şu satırlarla belirtmektedir: "... Fakir Beç'de (Viyana) olan mahud hamamlardan be-hasbe'l-iktiza bir musluklu fiçı mahalli haber almaya kadar teyemümle evkatgüzar oldum. İki gün iki gece zarfında çekilen azab havsala-i tarifden hîrundur...". Geçen iki günü

azab olarak tarif eden Vahid Efendi'nin anlattığı bu durum günümüzde de batı toplumunda bir anlamda -küvet olarak- devam etmektedir. Toplumumuzdaki temizlik anlayışına göre kullanılan su akıp gitmelidir. Oysa batıda küvete doldurulan su içine girip yıkanmak anlayışı geniş ölçüde vardır. Dolayısıyla Vahid Efendi'nin musluksuz fıçı içinde yıkanmaya bu derece tepki göstermesi doğaldır.

Türk elçisi Viyana'ya gelmiştir ama henüz Napoleon'u görememiştir. Aynı amaçla Viyana'ya gelen İran Şahının elçisi Mirza Mehmet Rıza şerefine Viyana'daki Fransız elçisi büyük bir ziyafet verir. Vahid Efendi bu ziyafete çağırılıp çağırılmadığını eserinde belirtmiyor. Bizce davet edilmemiş olmalıdır, çünkü ertesi akşam kendi şerefine verilen ziyafete İran elçisinin hazır bulunduğunu özellikle belirtmektedir. Vahid Efendi şerefine verilen ziyafette yemekleri, Fransız elçiliğinin gönderdiği malzeme ile Türk elçisinin özel aşçıları pişirmiştir. Yemekte İran elçisi, Türk aşçıların yaptığı helvayı çok beğenir ve “—Aman ne yahşi olmuş!...” diyerek beğendiğini belirtirken Vahid Efendi, o zaman Türkiye ile İran'ın arasının açık olması dolayısıyla, elçiye anlamlı bir karşılıktaki bulunmak için kendi helva tabağını önüne sürerek “— Buyrun, bizim gâziler helvası pek meşhurdur!...” der. İran elçisi şaşırır ve “—Kerem ediniz...” den başka diyecek söz bulamaz. Burada İran elçisinin Azerbaycan Türkçesiyle konuşması da ayrıca değinilecek bir noktadır.

Vahid Efendi, daha sonra iki gün kalacağı Polonya'nın güzel bir kenti olan Krakovi'ye gelir. Polonyalıların Türklere yakınlığı ve sevgisi Türk elçisinin deyimiyle “derece-i kemâlde”. Krakovi kentinin “rical ve nisvan, kibar ve sıbyan”ı grup grup Osmanlı elçilik heyetinin ziyaretine geliyorlar ve yine Vahid Efendi'nin kayıtlarına göre, uzun süredir Türklerin hasretini çektiklerini, Krakovi'ye geldiklerinden dolayı çok sevindiklerini, kendilerini doya doya görebilmek için üç-beş gün kalmalarını ve daha buna benzer gönül alıcı sözler söylüyorlar. Bu rica ve yakınlıktan dolayı iki gün Karakovi'de kalır. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra buradan Varşova'ya gelir.

Türk elçisinin ilk işi Polonya başkentine geldiğini Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'a haber vermek olur. Talleyrand, kendisi gitmeyerek, birkaç kişi göndermekle yetinir. Türk elçilik heyetinin yiyecek içecek ihtiyaçlarını sordurmak zahmetine de katlanmaz. Vahid Efendi, Varşova'ya gelişinin ancak üçüncü günü Fransız Dışişleri Bakanı ile görüşebilir. Görüşmeyle ilgili görüşlerini şöyle anlatır: “... Leh (Polonya) hududunda otuz senedenberi Osmanlı elçisi görülmüş olmadığına mebni, seyir tarihiyle yollarda tecemmü eden eşhas kalabalığıyla ber-takib

hane-i mezkûra varıldıkta Talleyrand'ın adamları merdiven başlarından istikbal ve bizi alıp düvel-i saire elçileri ve Fransız generalleriyle malâmâl dolu bir odaya idhal eylediler..." Bir süre sonra karşı salondan Talleyrand gülyüzle dışarı çıkar, odanın ortasına kadar gelir ve oturması için Vahid Efendi'ye yer gösterir. Elçi ve Bakan arasında karşılıklı dostluk ve iyiniyet belirten sözler söylendikten sonra Talleyrand: "— Fransa İmparatoru bu taraflara yani Polonya sınırına Osmanlı Devleti için geldi ve sizin elçi olarak geldiğinizi haber alınca da 200.000 askerle düşman (Rus Çarı) üzerine gitti. Şimdiye dek çok iş gördü. Türkiye ile Fransa'nın birbirine sevgi ve yakınlıkları çok fazla olduğundan ikimiz arasında da sevgi ve yakınlığın olması dileğindedim...". Talleyrand, ertesi gün verdiği ziyafette de Türk elçisini hep böyle koltuklar.

Vahid Efendi ilk günler Varşova'da pek eğlenemez. Herşeyden önce kenti beğenmez. Sokaklarını pis kokulu ve kirli bulur. Buna rağmen Varşova halkının yakınlığından dolayı gittikçe kenti beğenmeye başlar. Zarif, nazik ve güzel huylu Varşovalı hanımlarla karşılıklı şiir söyleşmeleri bile olur. Kraşinski bahçesi hoşuna gider. Elçiyi baloya da götürürler. Balo için, genellikle balo adı altında kentin ileri gelenlerinin evinde toplanılıp, buralarda kadın ve erkekler birbirleriyle dans etmek ve davetlilere bazan yemek ziyafeti, bazan da yalnız kahve, dondurma ve çay vermek gelenektir, der.

Türk elçisinin daha sonraki balo ve toplantılarda güzel kadınlara olan yakınlığı gözden kaçmaz. Hatta bu yüzden İran elçisi ile birbirlerine kinayeli sözler söylerler. Yine birgün Vahid Efendi Polonya dilinde adı "ay" anlamına gelen güzel bir kızla tanışır. Osmanlı elçisi o günden sonra deli divane olur, "Kamer" aşağı, "Kamer" yukarı. Hatta onun üzerine dört dizelik bir de şiir söyler,

"Râst geldim gece ağyâr ile şakk-ı Kamer'e
Dedim ayâ nedir ol ârızın üstünde bere
Nâz ile hande edip dedi o hurşid-i cemâl
Şehper-i ruhü'l-emindir ki dokundu Kamer'e"

Aşağı yukarı bu ortam içinde haftalar geçer. Vahid Efendi'nin canı sıkılmaya başlar. Talleyrand da ikide bir kendisine olmayacak öneriler getirmekte, görünürde Türk ordusuna yardım, gerçekte ise Osmanlı ülkesine anarşi ve bölücülük sokmak amacıyla Karadağ ve Sırbistan taraflarına ve İstanbul boğazına Fransız askeri göndermek ve İngiltere ile bozuşmak konularında, Vahid Efendi'yi kandırmaya çalışmaktadır. Ama Osmanlı elçisi bu önerilerin cevabını zaman ve duruma göre birer bahane bularak geciktirmeyi başarır.

Türk elçisinin, Napoleon'la görüşmesi aylar sonra gerçekleşir. Talleyrand, kendisini Polonya'da bir çok yerler dolaştırdıktan sonra Fenkenştayn adlı köyde konaklayan İmparatorun sarayına sokar. Vahid Efendi'nin Fenkenştayn'a gelişi, Danzig kalesinin fethi gününe rastlar.

Ertesi sabah divan tercümanı Juber adlı kişi, bir tercümanla birlikte onu İmparatorun huzuruna iletir. Vahid Efendi salondan içeri girdiği zaman İmparator ayaktadır. Şapkasını koltuğu altında tutmaktadır. Elinde bir kaç enfiye kutusu vardır. Elçi, nedense Napoleon'u tanımamış gibi davranmayı tercih eder. Konuşma sırasında güyâ İmparator başka bir yerdeymiş de, bu tek başına duran adam onun yakınlarından biri olduğunu sanarak protokol icabı gerekli davranışı yapmaz. Juber'in tercümanlığı ile arada kısa bir görüşme olur. Vahid Efendi, Padişahın mektubunu Napoleon'a verirken duruma uygun birkaç söz söyler. İmparator da, Türk elçisinin görevinden dolayı memnun olduğunu bildirir. Dostluk bildiren karşılıklı sözlerden sonra Vahid Efendi dairesine dönüp İstanbul'a kurye ile göndereceği mektupları hazırlar.

Vahid Efendi'nin çizdiği portreye göre, Napoleon Bonaparte orta boylu, çukur elâ gözlü, esmer renkli, kalın kaşlı, ağzı büyük bir kişidir. Az yer, az içer, az uyku uyur. Dünyaya egemen olma hayaliyle yönetimde otoritesini kurmak ve askerî disiplin sağlamaktan başka bir zevki yoktur.

Vahid Efendi, zamanına göre az da olsa diplomاسiden anlamaktadır. Zira İmparatorla görüşmesi, Danzig kentinin Fransızlar tarafından zaptı gününe raslamasından yararlanarak Napoleon'a şu şiiri sunarak olaya tarih düşüyor;

“Ben andayım hezar ü heft ü heşt sad sâl-i İsa'da
Daniska'yı (Danzig) Büyük Napoleon ahzetti âdadan
Ona tarih olur ber-ceste bu mısra-ı garramız
Daniska şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan (1807)”

İmparator bu manzum kutlamadan o kadar memnun olur ki yanına bir general katıp Danzig'i gezip görmesine izin verir.

Türk elçisi, Baltık kıyısındaki tabyaları dolaştığı sırada, orada bulunanlardan biri sorar, “— Siz burada iken İngiliz donanması gelip savaş başlasa ne yaparsınız?”. Vahid Efendi güzel bir diplomasi örneği göstererek şöyle der, “— Osmanlı devleti ile İngiltere arasında düşmanlık olmadığından bana göre uzak durup savaşımızı seyretmekten başka bir şey gerekmezse de, bulunduğum yerin düşmanı, benim de düşma-

nım sayılacağından, karşıdaki kim olursa olsun sizinle birlikte topları ateşlemekten geri durmam”.

Fakat Fransızlar, Niyemen kıyısındaki Tilsit kentine ulaştıklarında durum değişir. Napoleon’la Rus Çarı buluşarak barış görüşmelerine başlarlar. Fransa’nın Türkiye’ye karşı iki yanlı politikası açıkça ortaya çıkar. Yazdığı mektuplara artık cevap bile verilmediğini gören Vahid Efendi, İstanbul’dan gelen yeni talimat üzerine Paris’e doğru yola çıkar.

Napoleon’un Paris’e dönmesinden sonra İmparatorla bir kez daha görüşür. Bu arada İstanbul’da III. Selim tahttan indirilmiş, yerine IV. Mustafa taht’a çıkarılmıştır. Vahid Efendi, yeni padişahın mektubunu Napoleon’a sunar. Ama hem Napoleon, hem de Fransız dış politikası Türkiye’ye karşıdır. Bunu Türk elçisi de açıkça görür ve gayet safdilâne bu konudaki düşüncesini eserinde şöyle belirtir; “Elküfrü milletün vâhide!”. Bu Arapça cümlenin Türkçe karşılığı yaklaşık olarak “Bütün kâfirler aynı millettendir!” anlamına gelmektedir. Osmanlı Dışişlerinin, Türkiye’ye karşı Fransız politikasını anlamaları için bu kadar uzun süre ve bu kadar açık olayların geçmesi gerekmiştir. Bundan sonra Vahid Efendi’nin İstanbul’a dönmekten başka bir işi kalmamıştır. Barış görüşmelerine katılmak için Paris büyükelçisi Muhib Efendi görevlendirilmiştir.

Vahid Efendi, bu kadar uzun süre Napoleon’un peşinden koştuğu halde sonuçta hiçbir siyasal başarı elde edememiştir. Osmanlı dış politikası Avrupa’ya karşı bir kez daha iflas etmiştir.

Vahid Efendi’nin elçilik görevi süresince geçenleri içine alan “Fransa Sefaretnamesi” adlı eserinde güçlü görüşlere ve ilgi çekici siyasal fikirlere rastlanmaz. Buna rağmen eserde anlatılanlar içtenlikle kaleme alınmıştır. Bu biraz da elçinin saflığından ileri gelse gerek.

“Fransa Sefaretnamesi” adlı eserin onüç yazma nüshası vardır. Bunların ikisi Türkiye dışındadır. Biri Viyana Kuns. -Akad. No. 282’de, diğeri Paris Bibl. Nat., No. S. 507’de kayıtlıdır. Türkiye’de olanların dokuz tanesi İstanbul kütüphanelerindedir.

- 1- Süleymaniye, Esad Efendi, No. 2277.
- 2- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız Yazmaları No. 343.
- 3- Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları No. K. 38 (Bu nüshanın 75-138. sayfalarında 1808 yılında İngiltere ile yapılan ba-

riş anlaşması hakkında Vahid Efendi'nin Padişaha sunduğu raporun bir kopyası da bulunmaktadır. Ayrıca, yazmanın sonunda bir elçinin nasıl bir adam olması ve kendi devletince nasıl tutulması gerektiği hakkında ilgi çekici bazı düşünceler bulunmaktadır).

- 4- Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları No. K. 55 / 1.
- 5- Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları No. 409 (Bu nüsha Vahid Efendi'ye verilen talimatı aynen ve Sefaretname metnini kısmen içine alan karışık ve eksik bir nüshadır).
- 6- İstanbul Üniversitesi Tarih yazmaları, No. 1246.
- 7- Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No. 1437 (Bu nüshada Napoleon ve Talleyrand'ın mektuplarının birer kopyası vardır).
- 8- Fatih Millet Kütüphanesi, No 338.

9- Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Cevdet Paşa Kitapları, No. 82. Son iki nüshadan biri Ankara Türk Tarih Kurumu yazmaları No. Y. 53'de, diğeri Milli Kütüphane yazmaları No. A 712'de kayıtlıdır. Bu son yazma bir mecmuadır. Mecmuanın 44-b / 80-b varakları arasında Sefaretname vardır. Aynı mecmuanın 81-b / 104-a varakları arasında Türkiye ile İngiltere arasında yapılan anlaşmanın bir kopyası ve bu anlaşmada yapılan görüşmelerin özeti, anlaşmayı yapmakla görevli elçi Mehmed Vahid Efendi'nin işin sonunda kaleme aldığı yazı vardır.

Sefaretname-i Fransa adlı eser, kitap olarak üç kez basılmıştır. İlki 1843 yılında Paris'de Şark Dilleri Okulu yayımları arasında "Relation de l'ambassade de Mohammed Wahid Effendi" (Sefaretname-i Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi) adı ile yayımlanmıştır. Son iki baskı Türkiye'de yapılmıştır. Birincisi 1866-1867 (1283) yılında "Sefaretname-i Seyyid Vahid Efendi" adı ile, ikincisi 1886-1887 (1304) yılında "Fransa Sefaretnamesi, temsil-i sâni" adı ile çıkmıştır. Biz bu araştırmada İstanbul 1283 tarihli baskıyı esas aldık.

Vahid Efendi'nin bu eseriyle ilgili yayın da yapılmıştır. Bunlardan birincisi 16-17 Haziran 1941'de Cumhuriyet Gazetesinde iki tefrika halinde çıkmıştır. Yazıyı Selahattin Güngör hazırlamıştır. İkinci çalışma Faik Reşit Unat'ın Türk Tarih Kurumu yayımları arasında çıkan "Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri" adlı eseridir. Diğer Osmanlı elçileri ile birlikte Mehmed Vahid Efendi'ye de yer verilmiştir. Çalışmamızı yaparken bu iki araştırmadan geniş ölçüde yararlandık. Vahid Efendi'

nin biyografisi ile ilgili bilgiler pek çok eserde bulunmaktadır. Onları bibliyografyada ayrı ayrı gösterdik.

Metinde birçok yabancı şahıs ve yer adını, özellikle küçük köy ve kasabaları, yanlış okumuş olmamız kuvvetle muhtemeldir. Bunları eski baskılı büyük atlas ve haritalardan bulup çıkarmak veya Fransızca baskısından bulmak mümkündür ama bu araştırmanın yayını geciktirmemek için böyle bir çalışmaya girmedik.

Mehmed Emin Vahid Efendi'nin kısa özgeçmişine gelince: Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi, Kilislidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Nusayrilerden² olup küçük yaşta İstanbul'a gelmiş, anası bir Baltacıyla³ evlendiği için "İstanbullu" denmiştir.

Önce Maliye Kalemine girdi. Zecriye Muhassılı ve Galata Voyvodası⁴ Topal Halil Efendi'nin yardımıyla kendini gösterdi ve Zecriye Başkâtibi ve Muhassılı oldu. 1806 yılında Mevkufatçı, arkasından Fransa Elçisi, kısa bir süre sonra da Defter Eminliği'ne⁵ getirildi (Aralık 1806). Haziran 1809'da Reisülküttap Vekili oldu. Aynı yılın 6 Ekim'inde Kütahya'da mecburî oturmaya tabi tutuldu. Bir buçuk yıl sonra serbest bırakıldı. 1811 yılında Tophane Nazırı⁶, 1812 Ekim'inde ise Tersane Emimi⁷ oldu. 1814 yılında Tekeli-oğulları'nın bıraktığı mirasa Devlet adına el koymakla görevlendirildi. Sırasıyla 20 Eylül 1814'de vezirlik rütbesiyle Teke, Hamit, bir-iki yıl sonra da Hanya Valisi oldu. 1820 yılında vezirlik rütbesi geri alınıp, Sakız Adasında mecburî oturmaya tabi tutuldu. Ocak 1821'de vezirlik rütbesi iade edilip aynı yere muhafız olarak atandı. Sonra bu görevden istifa etti. Urla'da otururken vezirliği alınıp Alaiye'ye sürüldü. 21 Haziran 1824'de vezirliği geri verilip

2 Nusayrîlik, Yezidîliğin bir koludur. Mezhebin kurucusu Nusayr'ın adından dolayı, mensuplarına Nusayrî denir.

3 Bunlara "Teberdârân" da denirdi. Saray örgütü içinde bir grup görevli olup, çeşitli işlerde kullanılırlardı. İki ana grup halinde idiler. Biri "Eski Saray Baltacıları", diğeri "Zülflü Baltacılar" idi.

4 "Zecriye", içkilerden alınan vergi, "muhassıl" ise toplayan, tahsildar anlamına gelir. Bu ikinci kelime daha sonraları "müdür, âmir" anlamını da kazanmıştır. "Voyvoda" ise başlangıçta "Reis, subaşı, ağa" anlamını taşıırken, Tanzimat'dan sonra "tahsil memuru" anlamına gelmeye başladı. Zecriye muhassıllığı ve Galata Voyvodahığı, Osmanlı Devlet Örgütü içinde önemli görevlerdendir.

5 Defter Emimi, Divan-ı Hümayun'da, her toplantıdan sonra padişahın, sadrazamdaki mührüyle mühürlenene ve toplantı günlerinde açılan üç hazineden biri olan "Defterhane"nin âmiri idi.

6 Tophane Nazırı, Tophane ocağının yüksek rütbeli âmirlerindendir.

7 Tersane Emimi, yüksek rütbeli bir devlet memurudur. Tersanenin ve gemilerin gelir-gider defterleriyle, inşaat, onarım ve alım-satım işlerine bakardı.

Halep Valiliğine getirildi. 1826-1827'de gevşeklik ve ihmalkârlık yaptığı ileri sürülerek hem vezirlik rütbesi, hem görevden alındı ve Konya'ya gönderildi. Sonra sürgün yeri Bursa ile değiştirildi. Aynı yıl (Hicri 1242, Milâdi 1826-1827) vezirliği geri verilip Eski İstanbul Muhafızı oldu. 1828 yılında Bosna Valiliğine atandı. Yeni görevine hareket etmeden önce 14 Ağustos 1828 tarihinde Çanakkale'de öldü. Geyikli köyünde gömülüdür.

Mehmed Vahid Efendi, geçimsiz, fazla gururlu, bencil bir insandı. Dört kez vezirlik rütbesi verilmiş, üç kez de bu rütbe geri alınmıştır. Bu durum aynı zamanda İmparatorluktaki Devlet yönetimi ve kadrolarının ne derece yozlaşmış olduğunu gösterir. Mehmet Süreyya (Sicill-i Osmanî, c. IV, s. 605) ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi (Osmanlı Müellifleri, c. III, s. 160) eserlerinde Vahid Efendi'nin hüner ve marifet sahibi, zeki ve anlayışlı bir kişi olduğunu yazarlarsa da Osmanlı yazarlarının, eserlerinde geçen kişiler için böyle güzel sözler yazmaları genellikle usulendir. Bu iki yazarın ve Babinger'in eserinde (Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke, s. 347) Vahid Efendi'nin adı, vezirlik rütbesini almış olmasından dolayı "Vahid Mehmed Paşa" olarak geçmektedir.

Yaratılışdan cimri bir insandı. Bu yoldan biriktirdiği para 4.000 kesedir. İki hanımından başka varisi kalmamıştır. Ayvansaray'da anasının yalısında oturmuş olmasından dolayı "Çingene Vahid" lâkabı da verilmiştir. Kütahya'da kütüphanesi vardır. Kilis'de Nusayrî mezarlığında bulunan babasının kabrini de yaptırmıştır.

Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi'nden başka eserleri de vardır. Bunlardan Minhacü'r-rumat basılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki anlaşmayla ilgili rapor şeklinde küçük bir eseri olduğunu Önsöz'de belirtmiştik. Kaside-i Dimyatiye adlı esere Mirkatü'l-münâcât adı ile bir şerh yazmıştır. Vak'a-i Sakız (Sakız Adası Olayı) adlı eseri basılmıştır (İstanbul 1290). Yunan ayaklanması sırasında Vahid Efendi, Sakız Adası Muhafızı idi. Bu olay sırasında Mahrukî Ali Paşa'ya gerekli yardımı yapamamış ve hatasını örtmek için Vak'a-i Sakız adlı eserini yazmıştır. Eser, Yunan ayaklanması sırasında Sakız Adasında karada geçen olayları anlatır.

FRANSA SEFARETNAMESİ

(M e t i n)

Ulu Tanrı'ya sonsuz şükürler olsun ki gönderdikleri ile bize doğru ve yanlış bildirdi. Selâm ve dua son Peygambere ve yakınlarına lâyıktır ki İslâmiyeti yaymak için ümmetine gazâ ve cihâd buyurdu. Bilindiği gibi "Âhiru mâ yemliku ümerâi ümmeti benü Kantura"⁸ hadîsi üzere Osmanlı Padişahı'nın diğer hükümdarlara olan üstünlüğü açıktır. ve gereken herkese yardım eder. Bu konuda Fransa İmparatoru Napoleon Bonaparte'da çaba gösteren bir kişidir. Napoleon'un, Osmanlı İmparatorluğu hakkında sözleri ve vaadleri çeşitli şekillerde ortaya çıkarak iki devlet arasında büyük bir dostluk gerçekleşti. Bu arada Rusya, Prusya ile anlaşma yaparak Fransa aleyhine girişimlerde bulundu. Osmanlı Devletine karşı dostça bir tutum içinde olmayan Rusya, ortak düşman olarak görünüyordu. Bu durumda Fransa ve Türkiye'den, Rusya üzerine asker gönderilmesi ve bu konuda bir anlaşma yapıp, gizli maddelerin düzenlenmesi için Napoleon'a bir elçi göndermek gerekti. Elçilik görevinin, ben Mevkufatî Seyyid Mehmed Emin Vahidî'ye Nişancılık⁹ rütbesiyle birlikte verilmesi kararlaştırılınca bir kaç gün içinde alelacele kalkıp gitmeye mecbur oldum.

Hicrî 18 Şevval 1221, Miladî 17 Aralık 1806 Pazartesi¹⁰ günü, İstanbul'da oturan Fransız elçisi Sebastian tarafından mihmandar olarak yanıma verilen Pravd adlı şahısla buluşmak üzere İstanbul'dan çıktım ve Davutpaşa konakyerinde dört saat bekledim. O geceyi Küçükçekmece'de geçirdim, oradan Silivri, Çorlu ve Babaeski'den geçip Edirne'

⁸ Arapça'da hadîs olan bu cümlenin Türkçesi "Ümmetimin beyliği en son Türklerin eline geçecektir" şeklindedir. Hadîsdeki Benü Kantura "Kantura-oğulları" ise "Türkler" anlamına gelmektedir.

⁹ XVIII. yüzyıl başlarına kadar Nişancılar, devlet yasalarını iyi bilir, şer'î ve örfî yasaları telif eder ve bu konularda Divan'da görüşlerinden yararlanırdı. Hükümdarlara yazılacak mektupları, vezirlerin atanma veya görevden alınmasıyla ilgili resmî yazıları yazar veya müsveddelerini gözden geçirirlerdi. Ayrıca, resmî belgelerin baş tarafına, padişahın imzası demek olan tuğra'yı çekmek görevi de Nişancıymdı. Nişancılar, Tuğraf, Muvakkî veya Tevkîi de denirdi.

¹⁰ Hicrî 18 Şevval 1221 tarihinin milâdî karşılığı 29 Aralık 1806'dır. Ancak Julien takvimine göre günün tarihi hesaplanırsa 17 Aralık 1806 çıkar.

ye geldim. Yolda Reisülküttap'dan gelen mektup gereğince Fransa İmparatoru ve onun emrindeki görevlilere verilecek hediyeyi almak üzere Edirne'de dört gün bekledim.

Nükte

Rumeli'de, daha önce ortaya çıkan Nizam-ı Cedit konusu ve Kadı Mustafa Paşa olayından dolayı halkın bir kısmı eski suçlarından korkup bir kısmı da şu anda yürürlükte olan düzenden haberleri olmadığından, sefer için ordu hazırlanmasını kendi aleyhlerine düzenlenen bir hareket sanarak o günlerde aralarında dedikoduya başlamışlardı. Edirne'ye gittiğimde gerçek durumu gerekli kişilere anlattım. Bunun üzerine kentin ilerigelenleri beldeyi teşci ederek tez elden Ruscuk tarafına mühimmat gönderilmek üzere girişimlerde bulunurlarken, sözünü ettiğim Padişah armağanı ancak Ruscuk veya Vidin taraflarına gittiğimizde hazırlanıp gönderileceği bildirildi. Bunun için buralarda beklemeyip hemen yola devam etme emrini bildiren Reisülküttap yazısı geldi. Aynı ayın girmiyedinci günü (27 Şevval 1221—7 Ocak 1807) Edirne'den yola çıktım. Mustafa Paşa köprüsü, Hasköy, Papaz, Filibe, Tatarpazarı ve Palanga'dan gece-gündüz demeyip geçerek İhtiman ve Yenihan konakyerlerine geldim. Buradan Rumeli Valisi Seyyid Osman Paşa tarafından bizi karşılamaya gönderilen kişi ve ağalarla birlikte Sofya'ya girdik. O bölgede şiddetli soğuk ve yağmurla karşılaştığımızdan mecburen iki gün kalıp, üçüncü gün hareket ettiğimizde özel bir ulakla Padişah'ın İmparator'a mektubu geldi. Ayrıca bizim hiçbir yerde eğlenmeyip göreve gitmemiz istendiğinden, emrin yerine getirileceğini ve Rumeli Valisiyle ilgili bazı durumları içeren bir mektubu aynı ulakla geri gönderdim. Bu sırada, yani Vidin yolunda iken bir Fransız kuryesi gelip Fransız askerinin Saksonya topraklarından Varşova kentine girdiğini ve Varşova'da olan Rus askerinin de kentin karşısında bulunan Praga köprüsünü yakarak altı saatlik mesafeye geri çekildiğini bildirdi.

Kuryeye bahşış verip hil'at¹¹ giydirdik. Ayrıca İstanbul'a bir an önce gitmesi için yol üstündeki kazaların subaylarına ve diğer ilgili kişilere hitaben sözünü ettiğim vezir tarafından bir buyrultu¹² yazılarak "Yasakçı¹³" rütbesiyle birlikte ulağa verildi ve gönderildi. Ancak bundan

11 Hil'at, özellikle padişahın, aynı zamanda diğer yüksek rütbeli devlet memurlarının, işi ni başarıyla yapan bir görevliyi taltif etmek için giydirdikleri bir çeşit kaftan.

12 Buyrultu, sadrazamların herhangi bir işin yapılması için verdikleri yazılı emir.

13 Yasakçı, muhafaza memuru veya kavas yerine kullanılan bir terimdir. Yasakçılar genellikle Yeniçerilerden olur ve elçiliklerle kale kapılarının muhafazalarına bakarlardı.

sonra Sofya'dan kalkıp Petric ve Cense adlı köylerde birer gece kaldık. İlerde kırk elli kişi ellerinde kazma kürek buzları kırıp "balkan" dedikleri taşlık tepelik bir yer olan Berkofca kazasına geldik. Ertesi gün Lom kasabasına geçip, oradan da Vidin'e ulaştık. Vidin'i etrafiyle görebilmek için bir gün kalmamıza izin verildi.

Vidin Kalesi Hakkında

Vidin kalesinin Tuna ve İstanbul kapıları etrafında olan duvarları eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Hüseyin Paşa'nın kuşatması sırasında yıkılmış. İç kale ise temelden yenilenmedikçe kullanılamayacak kadar harap bir durumda. Hendek, tabya ve metris gibi yerlerin de onarıma ihtiyaç duyduğu ortada iken uzun süre kaleden sorumlu Pasbanzade Osman Paşa onarımdan sarfınazar etmiştir. Fakat bazı cami, tekke ve kışlaklar onarılmıştır. Sınır halkından işe güce yarar kimseleri idam etmiş, halka zarar vermiş, bu kez Rus ordusu Eflak bölgesini istilâ ve beriyandan Sırlar Vidine¹⁴ saldırdıklarında sözünü ettiğimiz vezir Osman Paşa şaşırıp kalmış ve üzüntüsünden hastalanmıştı.

Bu olayın üzerinden çok geçmeden Pasbanzade Osman Paşa ölmüş onun yerine atanan vezir İdris Paşa gereken yerleri onartıp tahkim ettirmiş ve siper, sed gibi tez elden gerekli olan şeyleri de yeniletip düzenlemiştir. Varoş etrafına derin ve geniş metrisler kazdığını da dönüşte kendim gördüm.

Vidin'den hareket edip Nikotin ve Fethü'l-islâm kazalarında birer gece kalıp Osmanlı ülkesinin son sınırı olan Adapazarı kalesine, İstanbul'dan hareket edişimizin yirmi dokuzuncu günü ulaştık. Bir gün sonra Tuna nehrini geçmek için ada muhafızı hizmetinde olan çete kayıklarına binip, kaleden de top attırarak karşı tarafta Avusturya'nın Gırşova adlı yerdeki nezarethanesine geldik. Sözünü ettiğimiz Nikotin kazası aslında etrafı açık bir yer olduğundan, geçen yıl Sırların Belgrad bölgesinde ayaklanmaları sırasında bu bölgenin halkı da düşmanca hareket edip bir çok kötülükler yapmış olduklarından dolayı Vidin muhafızı tarafından bir memur gönderilmiş ve görevli, isyancıların çoğunu öldürmüş ve kasaba içinde altı kuleli bir palanga inşa ettirmiş ise de bu kez o bölgede çok fazla çarpışma geçmiş olmasından dolayı halkı korkarak Vidin'e gelmiştir. Nikotin palangası ve Fethü'l-islâm kalesinin korunması için asker konulması gerektiğini belirtelim. Adakale de başka bir yerde eşi bulunmaz sarp bir kale olmakla yeteri kadar mühimmat ve

¹⁴ Metinde "sarf" şeklinde geçiyor. Baskı hatası olmalı.

yiyecek konur ve zamanında dikkat ve himmet olunursa hiç bir saldırıdan korkulmaması gerektiği açıkça ortaya çıkar.

Konu Dışı Birkaç Söz¹⁵

Avrupa ülkelerine dışarıdan gitmek üzere gelen iyi-kötü, zengin-yoksul kim olursa olsun sınır başında ve liman ağzında otuz-kırk gün bekletilip iyi bir insan olduğu görevli memurlar tarafından araştırılmadıkça sınırı geçmelerine izin vermek veya yanlarına gelip alış veriş etmek yasaktır. Ancak Fransa İmparatoru tarafına gidip geleceklerin görünür durumlarında özel bir hastalık yoksa yirmi dört saatden fazla bekletilmemeleri konusunda Avusturya İmparatoru tarafından Avusturya sınır kapılarındaki subaylara hitaben o sırada bir tenbihname gelmiş olduğundan, emir gereği yirmidört saat geçtikten sonra buradaki hekimler gelip hizmetçi ve kölelerimizin nabızlarını yoklayıp hareketimize izin verdiler.

Buradan Avusturya menzilleriyle dört günde Mehadiye ve Tiregora köylerini, Şiş ve Logoş kasabalarını görüp geçerek Temeşvar'a varınca, adamlarımız için bir araba ve diğer gerekli şeyleri satınalıp hazırlamak üzere iki gün beklemeye mecbur olduk.

Temeşvar Kazası

Kaza, Macaristan yönetimindeki Banat eyaletinin başkenti olup otuz derece boylam ve kırk derece iki dakika enleminin kesiştiği yerdedir. 1553 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından fethedilip, uzun süre Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde kaldığı bilinmektedir. Ama kale ve şehir o zaman iyi bir durumda olmayıp yakın zamanda başka bir şekil kazanmış. Belki yeri bile değiştiği söylenenlerden anlaşılmaktadır. Şu anda çevresi düzlüktür. Varoş durumunda, kaleye yarımşar ve birer saat uzaklıkla pek çok köy vardır. Kale içinde sokakları zarif ve geniştir. Herbiri dörder beşer kath kârgirden büyük ve yüksek iki yüz kadar ev vardır. Kalesi tuğla, horasan¹⁶ ve kireçten yapılmıştır. Güzel bir kaledir.

¹⁵ "İstitrad" konu ile doğrudan ilgili olmayıp, yeri gelmişken söylenen söz anlamına gelir. Heriki sayfalarda yine karşımıza çıkacak olan bu kelimenin karşılığı olarak "Konu Dışı Birkaç Söz" başlığını kullandık.

¹⁶ Horasan, eskiden iyi bir harç hazırlamak için, kum yerine kullanılan elenmiş tuğla tozudur.

Temeşvar Kalesi

Bu kalenin çepeçevre birbiri içinde uzunluğuna kemerli kârgir üzerine düzgün siperli bölüm bölüm üç takım tabyası ve bir tabyadan diğerine geçmek için sıra sıra asma köprüleri vardır. Bu tabyaların altında bulunan mahzenler içinde her türlü mühimmat hazırdır. Savaş araç, gereç ve silahlarının hepsi ustasının elinden yeni çıkmış gibi temiz ve pırl pırlıdır. Ayrıca, iç kale olarak kabul edilen şehrin bir köşesinde özel tophane, dökümhane, cephane ve beşbin kişiyi barındırabilecek üç büyük kışlası vardır. Bu üç kışlanın karşısında üç büyük daire olup bu dairelerin birinde ülkenin askerî işlerinden sorumlu nâzır, birinde ise yine bu askerî işlere bakan generaller otururlar ve diğerinde de gerekli işleri görüşmek üzere toplanırlarmış. Halkı yaklaşık sekiz bin kişidir. Güçlü ve güzel görünüşlüdür. Ama havası kötüdür.

Temeşvar'dan kalkılıp Kilen Kanije adlı köyde kaldık ve ertesi Horgas postası geçidinden Nais adlı büyük ırmağı "açık" denilen kayıklarla geçtik. "Fetholdu kal'alar" (974—1566) yılında Osmanlı devleti tarafından ele geçirilen Segedin ve Vezatime ve Kestelik kasabalarından geçilerek, Petri ve Orkut köylerinde birer gece kaldı. Kırk birinci gün Peşte adlı güzel şehre varıldı. Orada da araba değiştirmek ve gerekli bazı eksiklikleri tamamlamak için iki gün beklendi.

Peşte Şehri

Şehir, otuz yedi derece, beş dakika boylam ve kırk yedi derece, yirmi sekiz dakika, otuz saniye enleminde Macaristan'ın en büyük kasabasıdır. Çevresiyle birlikte önce 1497 yılında Türk yönetimine geçti ise de bir süre sonra Avusturya'nın eline geçti. Düz ovada olması dolayısıyla dört yanı bahçe ve bostanlarla doludur. Karşısındaki Budin kalesiyle şehrin arasından Tuna nehri geçer. İçinde mükellef ve süslü evler ve dükkânlarla pek çok kilise, asker kışlaları ve zahire anbarları vardır. Halkı Rum, Bulgar, Avusturyalı ve Macarlardan oluşur. Hepsisi sanat ve ticaret sahibidir. Varlıkları Osmanlı padişahına bağlıdır. Eskiden muzaffer İslam ordusunun bu taraflara gelişi gibi, geri dönebilmek için iki elimizi açıp Tanrı'ya dua ettik. Tuna'yı "açık" denilen kayıklarla geçip, dönüşümüzde yine "açıklar" üstüne yapılmış geçitlerden geçtik.

Budin Kalesi

Budin kalesi Tuna kıyısından bir kurşun menzili uzaklıktadır. Peşte üzerinde güneyden kuzeye doğru uzayan ve kıyı boyunca mükellef

lef varoş ile çevrili, yaklaşık 25.000 nüfuslu bir büyük kaledir. İçinde ve dışında bulunan evler Peşte'dekilerden daha güzeldir. Çevresinde bağ ve bahçe ve pek çok ıcaları vardır.

Macar kırılları eskidenberi burada oturagelmişlerdir. Macarlar, eskiden sahip oldukları serbestliklerinin devamını şimdiden elde etmişlerdir ama metbuları olan Avusturya imparatorunun bir kardeşi, Macar kırallığına vekaletle kıralla mahsus sarayda oturur ve Macaristan işlerine bakar.

O bölgede eşi bulunmayan meşhur bir okul vardır. Bu okula, felsefe, politika, dil ve diğer bilimlerin eğitimi için halktan ve yabancılardan canı isteyenler gelip gider.

Budin'i görüp geçtikten sonra Nijger ve Todoros postalarında, Rab kalesi ve Ketse köylerinde birer gece kalıp, İrşova'dan beri burada adını söylediğimiz yerlerden başka arada bulunan kasaba ve köylerden hiçbirinde eğleşmeyip, sürekli çaba sonucu, yola çıkışımızın kırk altıncı günü Beç demekle bilinen Viyana şehrine ulaşabildik.

Rab Kalesi

Rab kalesi, Rab ve Raibnic adlarıyla bilinen bir ırmak yakınında olup, şehrin çevresi metince bir surla çevrilidir. 13.000 kişilik nüfusuyla meşhur olan bu kalenin de vaktiyle Osmanlı devleti tarafından ele geçirildiği tarihlerde yazılıdır.

Viyana (Beç) Şehri

Viyana kalesi otuz buçuk derece boylam, kırk sekiz derece on üç dakika enlemleri arasındadır. Uçsuz bucaksız bir düzlüğün, yokuşuk denebilir bir kısmında ve Tuna nehrinin bir kenarında, derin hendekli, tuğla ve horasandan yapılmış müstahkem bir kaledir. Kale dışında varoşları çevreleyen metris yollu kârgir duvarlar da sağlam bir kaledir. Asıl kale içinde genellikle dörder ve beşer ve bazan altışar kat olmak üzere kârgir ve büyük 1.300 ev vardır. Ayrıca, çeşitli bilimlere mahsus birçok okul ve medrese ve kilise bulunmaktadır. Bu kiliselerden birisi son derece sanatkârâne bir şekilde taş oymalarıyla süslü bir yapıdır. Büyük bir kütüphanesi, cebehanesi, otopsi salonu (anatomi dersi görülen yer), tıp okulu, asker kışlaları, komedyalar (tiyatro?) ile eski yapı bir kırıl sarayı vardır.

Kütüphane

Kütüphane, büyük bir salon şeklinde, ortası kubbe ve iki tarafı ortasından küçük sofa biçiminde sokağa çıkmalı, çepeçevre mahfillerle doludur. Bunlar çıkıntı tarzında, basık tavanlı ve dikdörtgen şeklindedir. Üzerlerinde kanatları tel örme dizi dizi dolaplar vardır. Dört köşesinde herbiri kitaplarla dolu dört odası bulunan büyük bir binadır. İçinde 300.000 cilt kitap olduğunu söylediler. Bizi ilgilendirenlerden gümüş ve sırma muhafazalar içinde saklı, konulduğu yere bakılırsa Bağdat taraflarında yazılmış üç adet Kur'an ve bir adet Kaside-i Bürde gösterdiler. Ayrıca, IV. Mehmed'e kadar padişahlık etmiş Osmanlı sultanlarının resimlerini de gösterdiler. Nâdide olarak bir cins ağaç kabuğu liflerinden dokunmuş yaprak üzerine yazılı eski bir taliyat¹⁷ (astronomi) kitabı ve astronomi ile ilgili bazı garip araç ve gereçler gördük.

Cebehane¹⁸

Cebehanesi tahminen ve takriben 135 metre boyunda, 13,5 metre eninde yüksek kârgir bir binadır. Dörtgen şeklinde dört koğuşu olup herbirinin baştanbaşa içinde koğuşun ötesine ve duvarlar tarafına açılır tel kafes örme ikişer kapılı ve içleri ağaçtan ızgaralı takım takım dolapları vardır. Kullanmaya elverecek tabanca, tüfek ve diğer savaş araç ve gereçlerini bu dolaplara yerli yerine koymuş ve sorumlu kişilere teslim etmiş olduklarından hepsi ayna gibi pırl pırl temiz durmaktadır. Duvarların içi ve çatılar çeşitli silah cephaneleriyle doludur. Bir yerde de çeşit çeşit barut terazileri, top ve tüfek çarkları, çeşitli kalıplar, matkap, köprü kayıkları ve savaş sırasında düşmandan ele geçirilmiş davul, nekkâre, bıçak, nacak, renk renk bayrak ve sancaklar doludur. Paris cebehanesinde bu kadar genişlik ve süs yoktur ama az bulunur ve tuhaf bazı âlât ve edavat vardır. Fakat dikkat edilirse Viyana'da onların benzerleri görülebilir. Geçen yıl Österliç savaşında Fransızlar Viyana'ya gelip bu cebehaneden beğenip aldıkları miktardan bugün hükümdarlarının ellerinde olanlardan ve sınır boylarında bulunanlardan başka olarak dolaplarda saklı tüfek sayısı yüz seksen bine ulaşmaktadır. Diğer yandan ayda beş-altı bin tüfek yapıldığı da söylenmektedir.

17 Kamımızca bu kelime baskı hatası ile "Taliyan" şeklinde çıkmıştır. Doğrusu "Tâliyât" olmalıdır. Tâliyât kitabı, yıldızlar ve astronomi ile ilgili kitap demektir.

18 Cebehane, bugün dilimizde "cephane" şeklinde kullanılmakla birlikte, metinde yalnız cephane değil, diğer bütün silahların depo edildiği bakımlarının yapıldığı, hatta yeniden yapıldıkları fabrika ve depo anlamında kullanılmaktadır.

Otopsi Salonu (Anatomi Dersi Görülen Yer)

Otopsi salonu ve tıp okulu üç katlı büyük bir binadır. İçinde hasta ve doktor yerleri, öğrenci ve öğretmen odaları olarak görülen hücrelerin düzenlerini ve kullanılacak araç ve gereçlerin toplanmasını gerektiği gibi anlatmak mümkün değildir. Buradaki mulajlar¹⁹ Avrupa'da eşi bulunmadığına bütün doktorlar oybirliğiyle katılmaktadırlar. Şöyleki dokuzon odanın içinde kütüphane gibi düzenlenmiş ve yaymacı sandığı gibi üzerleri camlı sandıklar içine tıpkı insan şeklinde balmumundan dökülmüş mulajlar koymuşlardır. Bunlar üzerinde çalışarak çeşitli hastalıkları birer birer ortaya çıkarmaktadırlar. Organları dahi ayrı ayrı yapıp bütün damar ve sinirleri kendi renkleriyle göstermişlerdir. Cenin, döldölyatağı, çocuk ve doğum gibi durumları ve diğer şeyleri bütün açıklığıyla çizip açıklamışlardır. Bir ceninin doğuncaya kadar ana karnında sürekli olarak ne şekil aldığı bilmek ve doktorlarla operatörlere bildirmek için beş günlük, bir aylık, beş haftalık ve şu kadar saatlik diye gerçek ölü doğmuş çocukları ve iki başlı bir vücut, bir vücutta iki ve üç başlı ve üç dört kollu küçük ölümler otopsi salonuna toplanmış, saf ve keskin sıvılarla dolu billur sürahi ve kâseler içinde korunarak raflara dizdirilmiştir. Beyit:

“O'nun tek olduğunu gösteren,
Herşeyde bir işaret vardır”²⁰

dizelerine uygun olarak her birini görmeye ve mutalââ etmeye Tanrı'nın kudreti açıktır. Bu sebeple Viyana'da eğitim gören ve yetişen doktor ve operatörlerin tıpdaki üstünlükleri herkes tarafından kabul edilmektedir.

Hıristiyan ülkelerinde eğitim görmüş süvari askerinden başkasının ata binip inmekde maharetleri olmayıp gücü olanlar ve alelumum diğer ilerigelenleri araba ve hinto²¹ ile gezip dolaştıklarından hem kolaylık ve hem de temiz ve güzel olması için kale içindeki kaldırımlar baştanbaşta, dört köşe kesilmiş kara taşla döşenmiştir. Fakat sokakları dar ve evleri yüksek yapılmış olduğundan bina ve mahallelerin araları pek gö-

19 Metinde geçen “şüşî” kelimesini “mulaj” olarak çevirdik. Mulaj, bir şeyin balmumu veya alçı ile alınan kalıbı demektir. Metinde sözkonusu edilen şey, kadavra yerine kullanılmak üzere balmumundan yapılmış insan heykelleridir. Şüşî, metinde geçen otopsi salonunda kullanılan çeşitli tıp aletleri de olabilir.

20 Arapça olan beyti Türkçeye çevirdik.

21 “Hinto” bir çeşit arabadır. Vahid Efendi de yol boyunca, seyahati için zaman zaman hinto kiralamış veya satın almıştır.

nül açıcı değildir. Bu pis kâfir toplumu, özellikle tutuculuğuyla meşhur Avusturyalı yadigârların resim ve heykele rağbet etmelerinden ve bunlara inanç ve saygıları açık olduğundan bazı meydancık, köprü başları, büyük konak ve bahçe aralarında tuğla ve taşdan yapılmış acaip ve garip heykel, resim ve nişaneler dikmişlerdir. Şimdi de eski Avusturya İmparatoru II. Josef'in bir görüntüsü olmak üzere, Kütüphane yakınındaki saray meydancığına somaki gibi ebruli bir çeşit taşdan parlak ve yüksek bir kaide üstüne, tunçdan dökülmüş ve at üstüne binmiş olarak büyük bir heykel yapılmaktadır.

1529 yılı kuşatmasında²² İslâm yiğitlerinden yararlığı görülenlerin benzeri olmak üzere yeniçeri kıyafetinde dalkılıç bir gazinin taşdan yapılmış heykelini kale içinde bulunan bir evin damı üzerinde gördüm.

Kıral hazinesi, Arslanhane ve Şamrun bahçesi gibi meşhur yerlerin gezilip görülmesi bir-iki gün içimizi ferahlattı. Fakat hazinelerinde bulunan mücevherler, Çin yapısı çiniler, eski maden, gümüş sürahi, bardak, tabak gibi şeyler, bizim de zaman zaman katılmakla şeref duyduğumuz çeşitli toplantılarda, Türk devlet adamlarında da bulunur şeylerdendir. Fakat hintişi, çini, küçük sandık, denizarslanı²³ ve abanozdan oyma ufak tefek ve az bulunur oyuncaklarla mücevher bir tac ve mücevher bir asa beğenilmeye değer denilse yeridir.

Şehrin varoşlarında bulunan evleri kale surlarından beş kat fazladır. Sokakları fevkalade geniştir. Şehrin nüfusu 300.000 civarındadır. Avrupa'nın merkezi olması dolayısıyla ticaret yapan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudiden türlü türlü insan vardır. Şehrin yakınlarında ve varoşlarının çevresinde mükellef bahçeler, pek çok mesireler, çini, ayna ve cam fabrikaları gibi nice nice işyerleri vardır. Çinilerini Avusturya içinden ve Macar ülkesinden getirilen biriktirilmiş, kireç gibi beyaz iki tür topraktan yaparlar. Pek temiz ve nefis çiniler yapmaya elverişli olduğundan bu fabrikada yapılanların diğer yerler, Saksonya bölgesindekilerden daha üstün olduğunu ileri sürerler. Gerçekten, Kıral için 600 kese akçeye pazarlık edilip yapılmış bir yemek takımı çanak çömlek gördük ki üzerlerinde bulunan süsler ve işlemlerin güzelliği anlatılamaz. Bu sanatın yapılışı, daha önceki Osmanlı elçilerinin sefaretnamelerinde yazılı olduğundan, ayrıntılara girmekten vazgeçildi.

Şehrin doğusunda bulunan varoşların kenarındaki ağaçlar bir hizada muntazamdır. Cadde ve yolları hergün sulamp süpürülmektedir.

²² Birinci Viyana kuşatması.

²³ Fok, mors, deniz fili sınıfından bir balık. Bunların fildişi gibi iri dişlerinden yapılmış oyma işleri olmalı.

Av yerleri ve ormanlarında yazın akşam üzerleri, özellikle yortu ve pazar günleri, en az 20.000 kişi gelip vakit geçirirler. Orman içindeki muhteşem kahvehane ve küçük lokantalarda gece yarısına kadar zevk, şevk ve muhabbetle sıkıntılarını atarlar.

Meşhur köylerinden, Viyana'ya altı yedi saat uzaklıkta, "hamam" anlamına gelen Baden adlı bir yer vardır. Burada birçok kaplıca bulunur. Yaz ve bahar mevsiminde Viyana halkından varını yoğunu çar-çur edenler bu köye geçerler. Çevreden de eğlenmek isteyenler gelip otururlar.

Viyana'nın hamamları, genel olarak Varşova ve Paris'de görüldüğü gibi bayağı tahta ve taş döşeli ahşap odalar içinde, fiyatı maktu birer fiçidan ibaret olup, çoğunda suları kovalarla dışardan getirip doldurur ve hamam niyetine gelenler ördek gibi dalıp çıkmakla yetinirler. Gerçi bunların bazılarında musluk vardır ama yine de suyu ölçülü akıtırlar. Böylece boşuna su harcanmasını önlerler. Eğer gerekenden fazla su harcayan müşteri olursa ona göre su hakkı alırlar. Benim, Viyana'daki bu hamamlarda, musluklu bir fiçi haber alıncaya kadar geçirdiğim iki gün iki gece zarfında çektiğim azâbın şiddeti havsalaya sığmaz.

İran Şahının Elçisiyle İlgili Bölüm

Fransa imparatoruna gitmek üzere, bizden bir gün önce Viyana'ya gelmiş olan İran Şahının elçisi Mirza Mehmet Rıza Han'a, Viyana'da oturan Fransız elçisi General Andriyos (Andreas ?) müstakil bir ziyafet vermişti. Ertesi gün bizim için düzenlediği ziyafete İran elçisinin de gelmesini istedik. İhtiyacımız olan yemeklerin malzemesini adigeçen General verdi, fakat yemekleri kendi aşçılarımız pişirdiler. Yemek sırasında İran elçisi helvayı çok beğendiğini, "— Güzel olmuş" diye övmek isterken, ben de diğer taraftan "— Hay hay! Bizim gâziler helvamız meşhurdur, buyrun" diyerek helva tabağını önüne sürdüm. "— Kerem ettiniz!" cevabından başka söz bulamadı. Bu nükteli sözden ve İran halkına mahsus sıklıktan, yemekte bulunan Avusturya ve diğer devlet adamları çok hoşlandılar.

Konu Dışı Birkaç Söz

Bir büyük devletten diğer devlete gitmekle görevli murahhas veya elçilere, yol üzerlerinde olan ülkelerin başkentlerinde bulunan ileri gelen kişiler ve duruma göre kiral ve devlet adamlarının karşılama töreni yapmaları, ikramda bulunmaları, ziyafet vermeleri ve saygı göster-

meleri ötedenberi gelenektir. Kibir ve gururla Viyana'da oturan ve bu sırada zafer kazanmış olmaları dolayısıyla Avusturya devletinin bütün hareket ve davranışlarına karışan ve dikkat eden Fransız elçisi Generalin şerrinden korumak için Avusturya devlet adamlarını, Fransız elçisinin verdiği yemek dışında görüp sohbet etmek mümkün olmadı. Fakat onların gizlice gönderdikleri adamları aracılığıyla bu konuda ileri sürdükleri özür makuldü. Zaten savaşta yenilmiş olmaları dolayısıyla hoş görüldü.

Bu meşhur ve benzersiz şehirde birkaç gün kaldıktan sonra 1807 yılının 17 Şubat gecesi oradan Dülgesdorf ve Madyaglef adlı köylerde, sonra Beron kalesini seyrederek, Yeşo kasabasında ve oradan Ulmuc kalesini görerek Heravejd adlı köyde bir gece kalındı.

Beron Kalesi

Beron kalesi güneyden kuzeye doğru uzanmış iki tepe üzerinde, yan tarafları bağ, bahçe ve tarla, ön tarafı düz ova ve sahra olarak Moravya eyaletinin ticaret yeri ve meşhur kalelerindenidir. 15.000 nüfusu olan güzel bir yerdir. Kale ve varoşu içinde pek çok işyerleri, sahtiyan tezgâhları ve çok güzel konak ve kışlakları vardır.

Ulmuc Kalesi

Ulmuc kalesi de 12.000 nüfuslu bir yerdir. Kalesinin her yanı, yukarıda özellikleri anlatılan Temeşvar kalesi gibi kat kat ve sağlamdır. İçinde bulunan evler ve dükkânlar son derece güzel ve renkli olduğundan başka, halkı da dilber ve hünerlidir. Bunlarda da çok sayıda fabrika, diğer sanatlara ait tezgâhlar ve çeşitli bilimlerin eğitim ve öğretimi için bir büyük okulları vardır.

Varşova'dan dönüşümüzde araba onarımı için burada yirmi saat kadar beklememiz gerekti. Asker ve sivil halktan ziyaretimize gelenlerin bazıları bizden Osmanlı parası istediler. Birer ikişer çeyrek verildiğinde biçareler, basma kâğıt ve bakır akçeden başka şeyleri olmadığı için, bir kaç altın ile sanki ülkelerini ihya eyledik gibi dua edip sevgi ve minnetlerini sundular.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Heravejd köyünün ilerisinde Granburg ve Şikotşov kasabalarında birer gece kalıp, daha sonra Krakov şehrine varıldı. İran elçisiyle burada da karşılaşıp konuşuldu.

Krakov Şehri

Krakov, Vistül şehrinin otuz yedi derece ve kırk sekiz dakika boylam, elli derece ve on dakika enleminde, Galiçya bölgesindedir. İçinde geniş toprakları ve pek çok köyleri olan güzel bir şehirdir. Polonya kırıllarının ilk tac giydikleri ve daha sonra çoğunun gömüldükleri yerdir. Şehirde büyük konaklar, pek çok okullar, gördüklerimizden yaptığımız tahminle 75 kilise, bir kışlak ve bir tiyatro (komedy) vardır. Şehrin etrafında kurşun, demir, tunç, tuz ve kaliteli mermer madenleri ve mükellef bahçeleri vardır. İç kalesi olan bir yokuşcuğ üzerinde yapılmış büyük kiliselerinde, batıl inançları üzere, ölmüş olan kiral, papas ve psikoposlarından bazılarının başlarını ve ellerini kesip, ziyaret etmek için, tas ve mücevher kaplar içinde saklamışlardır. Bir bahçede ise, Paris'de görüldüğü gibi, ilaç yapmak için çeşitli bitki ve ağaçları toplamışlardır.

Şehir, 1117 hicrî yılı, yani 1702 miladî yılında İsveç'in, 1768 yılında Rusya'nın, 1773 yılında Avusturya'nın egemenliği altına girmiştir. Daha sonra, halâ Paris'de oturan Polonyalı Koçoşkov adlı generalin yardımıyla 1794 yılında Avusturya ve Rus askeri buralardan tamamen atılmışsa da sonra Avusturya Galiçya'yı tüm olarak istilâ ettiğinden, şehir şimdi Avusturya'nın elindedir.

Kalesi, eski kalelerdendir. Vaktiyle, işe yaramayacağı sebepten, şehri büyütme düşüncesiyle, sözü edilen imparator tarafından yıktırılmıştır.

Fransız imparatoru, Osmanlı devletini işgal ve tarafına elçi getirmekle, müttefik devlet söylentilerini yayarak, diğer devlet ve milletleri kışkırtmasından dolayı bu ittifakın yararlı sonuçlarından faydalanmak umuduna kapılan bazı Polonyalının, Osmanlı imparatorluğuna saygı ve bağlılıklarını gerektiren durum olarak, Krakov'a ilk gelişimizde kadın-erkek, büyük-küçük, güruh güruh ziyaretimize gelerek, hoş geldiniz dediler. Bu sırada "— Çok zamandanberi Osmanlı görmeye hasret idik. Buraya gelip bize şeref vermenizden memnun olduk, sevindik. Ah, ne olur üç-beş gün otursanız da doya doya sizi görmek şerefine nail olsak..." yollu güzel sözlerle ikram ve oturduğumuz evin kapısına bir bölük Avusturya askeri gelip, törenler yapıp, saygı gösterisinde bulundular. Bunun üzerine, onların hatırı için iki gün kaldık ve şehrin ilerigelenlerine gülyacağı (esans), güzel kokular, ve çevre (mendil) gibi armağanlar vererek biz de iltifat ve ikramda bulunduk.

Krakov'dan ileri Varşova'ya 90 saat uzaklıkta bulunan İvanoviç, Zadnoviç, Siniskov, Malagos, Lubistovırad, Ziş, Konoski, Abocenov,

Covise, Nomiastov, Mozolnika, Istraviç ve Darişen postaları bozuk düzen ve yollarının kötülüğü çeşit çeşit sıkıntı ve tehlikelere yol açtı. Yolda araba durdurulup göllere düşerek ve çamurlara bata çıka on gün on gece yolculuktan sonra zorla Varşova'ya ulaşabildik.

Fransa tarafından hazırlatılan konağa indikten sonra tercümanlarımızdan birini Taleyran (Talleyrand) adlı Dışişleri Bakanına göndererek Varşova'ya geldiğimizi bildirdik. Usul gereğince konak muhafazası için beş-on nefer özel muhafız askeri gönderdiler. Ancak, yiyecek içecek ve diğer ihtiyaçlarımızı görmezlikten gelerek alçak yaratılışı olduklarını gösterdiler. Gerekli malzeme tarafımızdan sağlanıp, dönüşümüze kadar, devletimizin sayesinde harcayacak nakit paramız var olup, saltanat-ı seniyyenin şan ve şerefine halel getirmemeye dikkat olundu.

Konu Dışı Birkaç Söz

Acem elçisine günde onikişer Macar altını verilip, dönüşü sırasında da kendisine 40.000, adamlarına 5.000 kuruş²⁴ harcırah ile 10.000 kuruş kıymetli mücevher ve resimli bir kutu armağan edildiği tarafımızdan öğrenildi.

Dışişleri bakanı Taleyran, İtalya'da bulunan Nebaven ülkesinin hükümdar prensi ve Fransa devletinin Dışişleri bakanı ve Başbakanı olup görevimiz onunla görüşmek olduğundan, geldiğimiz haberi kendisine resmen ulaştıktan sonra görüşmek için zaman ayırarak davetiye gönderdi. Üçüncü gün adamlarımız ve tercümanlarımızla birlikte arabalara binip Taleyran'ın evine gittik. Polonya sınırında otuz yıldanberi Osmanlı elçisi görülmemiş olduğundan, bizi seyretmek için yollarda toplanmış insan kalabalığı ile sözü edilen eve gittiğimizde Taleyran'ın adamları merdiven başında bizi karşıladılar. Oradan alıp diğer devlet elçileri ve Fransız generalleriyle dolu bir odaya götürdüler. Odaya girerken karşısında bulunan bir oda kapısından çıkıp memnuniyetini belirterek odanın ortasına kadar geldikten sonra "kanepeler" dedikleri yuvarlak bir iskemle üzerine oturmamızı işaret etti. Ben oturdum. Kendisi de bir süre ayakda durduktan sonra oturdu. Dostluğa lâyıık ve duruma uygun sözlerle hal hatır sorulduktan sonra, havadan sudan sohbetlere başlandı. Bu sırada "—Haşmetli Fransa İmparatoru bu taraflara, yani Polonya sınırına şevketli Osmanlı padişahının hizmeti için geldi. Sizin elçilik göreviyle geldiğinizi, bundan önce haber aldığı gibi, memnun kalarak 200.000 askerle düşman üzerine gitti ve şimdiye dek hayli iş gör-

24 O zamanki para birimi.

dü. Osmanlı devleti ile Fransa devletinin birbirlerine karşı dostlukları çok fazla olduğundan sizinle bizim aramızda da iltifat, iyiniyet olması emelindeyim” diyerek temiz yüreklilik ve bağlılığını belirtti.

Ertesi gün düzenlediği ziyafette biz de buna uygun cevaplar vererek sözü bitirdiğimiz anda hazırlanan kahve içilip, biraz da havadan sudan sohbet edildikten sonra geldiğimiz adamlarla birlikte geri döndük.

İki saat geçtikten sonra bakan Taleyran da geleneklere aykırı olarak, bize olan yakınlığını göstermek üzere, konağımıza geldi. Yeniden karşılıklı iyi niyetler belirtildikten sonra ara ara konuşmaya girilmiştir.

Varşova Şehri

Varşova, Vistül ırmağı yanında, kale ve suru olmayan, yaklaşık 90.000 nüfuslu, otuz sekiz derece kırk dakika otuz saniye boylam, elli iki derece on dört dakika enleminde, kumsal, düz ovada bulunan büyükçe bir şehirdir. İçinde pek çok üniversite, okul, kilise, hastahane, silah fabrika ve depoları, bir kütüphane, zahire anbarları, asker kışlaları, mükellef konaklar ve tiyatrolar vardır. Kütüphanesinden 200.000 kitap çıkarıp, eski Rus çaricesi Katerina zamanında Petersburg’a götürüldüğünü halk üzüntüyle anlatmaktadır.

Polonyanın ikinci kez paylaşılmasından bir yıl önce Çariçe Katerina tarafından Varşova ve çevresine gönderilen Rus askerinin tamamını bölge halkı yoketmiştir. Bunu sevinçle anar ve anlatırlar. Şehirde yerleşik halk arasında Yahudi erkek ve kadınlar, çocuklarının çeşitli diller, felsefe, geometri ve diğer dallarda eğitim görmesi, müzik ve dans öğrenmesi için çaba harcarlar. İçlerinde ince, kibar, nâzik ve iyi huylu olanları vardır. Güzel ve kafiyeli sözlerle birbirlerini övmek veya yermek gibi adetleri olduğundan bazılarıyla karşılıklı şiir söylendi. Şiirlerin anlamı iki tarafa tercüme edilince, bazı Türkçe şiirlerin karşı tarafta beğenilip meşhur olduğu anlaşılmıştır.

Polonyalıların, Çerkez cepkeni gibi elbiseleri varken, başka ülkelerin egemenlikleri altına girdikten sonra, bağlı oldukları diğer toplumlara uyarak görünüşlerini değiştirmişlerdir. Şimdi, erkeklerinin kılığı Fransız erkeklerine, kadınlarının giyecekleri ve renkleri ise Fransız kadınlarının giyeceklerine benzemektedir.

Evleri, diğer büyük ülkelerde görüldüğü gibi, düzenli ve bakımlı değildir. Bazı sokaklarda ve büyük konakların aralarında, birer ikişer katlı ahşaptan harabe evler de vardır. Sokakların çoğu, Paris sokakları gibi kötü kokar ve pistir.

Mesire olarak, Saksonya sarayı ve Kraşinski bahçesi adıyla, şehir içinde yolları düzgün, ağaçlık iki meydanı ve iki tiyatrosu vardır. İkinci yemeğinden sonra, zengini yoksulu bu meydanlara gidip bir yukarı bir aşağı gezinirler. Çoğunlukla, zenginler evlerinde "balo" adını verdikleri toplantılar düzenler ve bu toplantılarda kadınla erkek birlikte çift çift olup dansederler. Davetli olarak gelmiş olanlara bazan yemek ziyafeti, bazan da kahve, dondurma ve çay vermek gelenektir.

Taşlama

Balo gecelerinin birinde İran elçisiyle karşılaştım. Toplantı yerinde başına yeşil kordele sarmış bir kadın gördük. İran elçisi, bilinen huynndan dolayı "— Bu kadın Varşova emirlerinden (ilerigelenlerinden) olsa gerek" diye taş atarak benimle alay etmek istediğinde, ben de "— Buralarda emir ile Ermeni'yi fark etseler, ayrıcalık için sarmıştır sanılırdı, ama ayırım veya ayrıcalık yoktur" cevabımı verdiğim zaman utandı ve söylediğine pişman oldu.

Kural

Avrupalılar gündüz yemeklerini karlılarıyla birlikte yerler. Fakat gece yemeklerinde ve bazan büyük ziyafetlerde, kadın kalabalığı olduğu takdirde, sofraya başında kadınlar oturur. Erkekler kenarda ayakta durarak karlılarının ellerine bakarlar. Eğer insaf edip, kadınlar onlara birkaç lokma birşey verirlerse alıp yerler, vermezlerse aç gelip, aç giderler.

Davetsiz gidénlerin ve bütün hizmetçilerin bu ziyafetlerden nasipleri yoktur. Davetli olarak ziyafetlere gideceğimiz zaman, benimle birlikte gelmesi gereken adamların kesinlikle evde yemek yerlerdi.

Varşova halkı edebî ve dinî bilimlere düşkün olduklarından aristokrat takımının, çocuklarına varıncaya dek, saz ve söz bilmeyenleri az bulunur. Güzel ve kafiyeli sözlerle birbirlerini övme veya yerme gibi alışkanlıkları olduğunu öğrenince bazılarıyla karşılıklı şiir söyleştik. Şiirlerin anlamı taraflara tercüme edildi. Bunlardan "Ay" (Kamer) adlı güzel bir kız hakkında olanın sözleri çok güzeldi.

Dörtlük

Rast geldim gece ağıâr ile şakk-ı Kamer'e
Dedim âyâ nedir ol ârızın üstünde bere
Nâz ile hande edip, dedi o hurşid-i cemâl
Şehper-i ruhü'l-emindir ki dokundu Kamer'e

(Rast geldim gece başkaları ile Ay parçasına
Dedim nedir o yanağının üstündeki bere
Naz ile gülüp, dedi o güneş kadar güzel
Cebrail'in kanadındaki en uzun tüy dokundu Ay'a)

Varşova şehrinin yakınlarda ve çevresinde Marimot, Lazenki, Korili, Vilanova ve Varkan adlı meşhur ve güzel mesireleri, ferah çiftlikleri, köyleri ve bazı kent ilerigelenlerinin yazlık konakları vardır.

Varşova'da uzun süre kalmak, her yanını görmek ve şehrin ilerigelenleri ile ilişki ve yakınlık kurarak, dinleme yoluyla veya görerek pek çok şeylerine vakıf olunacaktır. Bu görevimde Avrupanın niyetini öğrenip, bu konuda uyanık olarak, görevime Varşova'da çekidüzen vermekle velinimetim Osmanlı devletini, Aprupa'dan gelecek tehlikeden kurtarmanın, meslekdaşlarım arasında kudret ve itibarımı artıracığı kuşkusuzdur.

Düşünceler

Fransız İmparatoru bu sefer ve hareketini birkaç türlü duyurdu. Şöyleki, önce Fransız halkına ve devletine düşman olanların haddini bildirmek gerektiği iddiasıyla kendi askerini kışkırttı. İkinci olarak, Polonyalıları başkalarının egemenliğinden kurtarıp, Polonya'yı eskisi gibi bağımsız bir devlet yapmaktan başka amacı olmadığını belirtti. Üçüncüsü, Osmanlı Devletinin, 1768 yılında Rusya tarafından işgal edilen topraklarını geri almak ve devletin büyümesine yardım etmeye mecbur olduğu yollu sözleri her tarafa yaydı. Bu sadece, kendi çıkarını sağlamak için yapılan bir savaş hilesiydi. Hatta Kâtip Çelebi bu konuda Cihannüma'da şöyle demektedir: Her toplumun kendine göre bir özelliği vardır. Polonya'nın köprüsü, Çekoslovak'yanın râhibi, İtalya'nın Tanrı korkusu, Almanya'nın orucu dedikleri gibi Fransa'nın da sözünde durmaması derler. Yani, yararsız, yalan söz ve gerçek olmayan şey denecek yerlerde bunların özellikleri atasözü olur.

Kâtip Çelebi'nin dediği gibi Fransızların vefasızlığı ötedenberi bilinmekte olup, bütün söz ve eylemleri hileden başka birşey olmadığı kafası çalışın herkesce bilinmektedir. Bazı geç anlaşılınlar geçen yıl Österliç savaşında Avusturya'nın ateşlere yapıp, ocağı yıkıldığı görülmüştür. Bu kez Rusya yenilmekle kolu kanadı kırılmıştır. Rus devleti bir kaç koldan sıkıştırılmış olmasından dolayı Rus Polonyasını almak kolay ve o taraf alınıp ele geçtikten sonra, Avusturya'nın Galiciya toprakları doğal olarak alınır inancında olduğundan 1739 yılındanberi ha-

zırladığı ordusunu otarmak için sağa sola el atarak 1762 yılında Polonya'nın Korlanda eyaletini ele geçirip yavaş yavaş amacına ulaşmıştır. Polonya topraklarından tam yararlanmışken, amacı bilinen Fransa'nın bir ayak patırdısıyla geri çekilir mi, çekilmez mi diye bir hükme varmadan önce söze biraz ara verip, Polonya'nın genel durumu hakkında bilgiyi, Osmanlı Devletinin ileride işine yarar düşüncesiyle, aşağıda veriyoruz.

Polonya'nın Durumu Hakkında

Litvanya ve Polonya'nın eski sınırı bundan otuz beş yıl önce otuz iki voyvodalık olarak bölge bölge ayrılmıştır. Sınırları 35—50 derece boylam ve 48—56 derece kuzey enleminde bulunan geniş bir ülkedir. Havası, en soğuk ekisi yirmi beş derece ve sıcaklık yirmi altı dereceye çıkar. Ülkenin beş ayı kış, yedi ayı yaz, bahar ve güzdür. Sözü edilen voyvodalıklardan Rusya'ya bağlı Litvanya ve Poloçika bölgelerinde yer yer küçük dağlar vardır. Avusturya'ya bağlı Sandomir, Radom, Lublin, Krakov, Hulm, Zator ve Esviçi voyvodalıklarıyla, Pelice suyu boğazından Vistül ırmağının Krakov tarafındaki parçasına kadar olan kasaba ve köyler, ve Rusya ile Pelice eyaletleri, Rusya'ya bağlı Podolya, Velina, Breslav ve Kiyova bölgelerinde biraz dağlar vardır. Bunların dışında kalan yerler düz ovadır. Toprağı kara ve genellikle kumludur. İçinde kuşkonmaz ve yağlı ağaç ve bir kaç çeşit boya damarları, kehribar parçaları vardır. Dağlık bölgelerde birkaç çeşit demir, bakır, kurşun, mıknatıs, maden kömürü ve bazan gümüş ve altın madenleri bulunur. Krakov'dan Romanya (Eflak ve Boğdan) taraflarına doğru Karpat dağları kenarında temiz tuz, iyi cins kükürt, alçı taşı ve çakmak taşı ocakları vardır. Avusturya'nın elinde olan Sandomir ve Krakov toprakları, Polonya'nın diğer topraklarından daha çok verimli olup, tuzlasından günde dört, beş yüz araba yükü tuz çıkarılıp satıldıktan başka bu Krakov bölgesinde Dovlinya, Porliya ve Ukrayna eyaletlerinde güzel at ve boynuzlu hayvanlar, kavun, karpuz, enginar gibi meyve ve sebzeler bulunur. Yukarıda sözü edilen Podolya ve Ukrayna topraklarında Mısır güherçilesi gibi iyi cins güherçile elde edilir.

Polonya Topraklarının Şimdiki Durumu

Polonya ve Litvanya topraklarının bütünü 123 kısım kabul edilir. Bunun yirmi üç kısmını tarla, dokuz kısmını çayır, iki kısmını meskûn yerler, otuz dört kısmını yollar ve ırmaklar ve elli kısmını ormanların oluşturduğu varsayılır.

Bu topraklarda, yukarıda belirtildiği gibi, bütün Polonya topraklarının altıda biri kabul edilen tarlaların kara topraklı olanlarına buğday, kumsal yerlerine çavdar, yulaf ve yer elması ekilmekle, buğdaydan başkasının bir kilesinin²⁵ yirmi katı kadar mahsul verdiği söylenir. Buğday tarlalarına, herbiri birbuçuk İstanbul kilesi olmak üzere, bundan otuz yıl kadar önce 9.000.000 kile²⁶ tohum ekilmiştir. Ortalama bire beş mahsul alınarak yıllık 95.000.000 kile²⁷ buğday elde ettikleri bilinmektedir.

O zamanlar Polonya'da devlet topraklarının çoğu Polonya kiraylıyla devlet adamlarının ellerinde malikâne ve has olarak bulunuyordu. Yönetim konusu ise kendi yurtlarında hükümdara bağlı olan, yani yabancı ve başkalarına çıkmamak üzere Romanya (Eflak) Çingeneleri gibi, birbirleri ve kendi memleketleri arasında alınıp satılan halkın çalışma ve çabalarına bırakılmıştır. Onlar da haftada iki gün isterse de istemese de bedava çalışırlardı. Diğer günlerde başka işler gördüklerinden çoğu yerlerin güzelce işlenmeyip boş kaldığı herkesce bilinmektedir. Daha sonra devlete ait topraklardan Avusturya ve Prusya'nın eline geçenleri, parça parça icar veya mülk olarak verilmiştir. Mülk olarak sahip olanların toprakları, öldüklerinden sonra çocuklarına kalmıştır. Zorla bir kimse bir kimseyi çalıştırmamak gibi, zengin ve yoksul herkese uygulanan kurallar da konulmakla halk tutsaklıktan ve zarardan kurtarılmıştır. Böylece, istedikleri gibi ekip biçmeye imkân bulduklarından çorak yerlerinden sulak yerlerine kadar her taraf tarıma elverişli duruma getirilmiştir. Şu anda Polonya topraklarında yılda 20.000.000 kile²⁸ tohum ekildiği, Danzig iskelesi, Baltık denizi kıyıları ve Hucebek taraflarından gemilere yüklenerek, başka yerlere gönderilen zahire miktarından anlaşılmaktadır.

Fakir halkın çoğu ekmek yerine yer elması kebab edip yerler.

Sözünü ettiğimiz bu toprakların çoğu paylaşma sırasında Rusya tarafına geçmiş olduğundan yakın zamana dek halka yapılan zulüm öncekinden daha fazladır. Şöyleki sözü edilen toprakları ele geçiren Rusya'nın insaf ve yönetimine göre, halkı haftada üç gün, bazan daha fazla çalıştırırlarmış. Hatta, eski İmparatoriçe Katerina zamanında haftada altı gün bedava, hükümdara ait topraklarda çalışmaya zorlandıkları

25 Bir İstanbul kilesi yaklaşık 25 kilodur.

26 Yaklaşık 340.000 ton.

27 Yaklaşık 3.600.000 ton. Bire beş mahsul alınmışsa bunun 45.000.000 kile olması gerekir.

28 Yaklaşık 750.000 ton.

meşhurdur. Fakat daha sonra bazı düşüncelerden dolayı Polonya halkının elinden iş gelenlerini aşağı yukarı çalıştırarak mükâfatlandırmaya çalışmışlardır. Bu kez Fransız savaşında Polonyalılarından parasız bir tek tohum bile almadıklarından, halk memnun kalmış ve yerli yerinde oturarak Fransa tarafına yakınlık göstermediği görülmüştür.

Polonya Halkının Sayısı

Bütün Polonya'da, Gelroy, Krakov, Lublin ve Varşova gibi büyükçe üç beş şehir ve yerleşme merkezi olup, diğerlerinin nüfus ve görünüşleri köylerinden farksızdır. Polonya halkı az olduğundan tarımdan başka sanayi ile uğraşanların sayısı çok değildir. Polonya'yı bundan otuz bir yıl önce, miladî 1776 yılında, komşuları olan üç devlet (Avusturya-Prusya-Rusya) aralarında paylaşmıştır. Halkın sayımı yapıldığında 13.000.000 olduğu görülmüştür. Bu nüfusun 2.700.000'i Avusturya tarafında, 2.009.000'i Rusya tarafında, 900.000'i Prusya tarafında ve 7.400.000'i ülkelerinin paylaşılmayan kısmında kalmıştır²⁹. Bu ondört milyon nüfusun içinde yaklaşık 1.000.000 kadar Yahudi varmış.

Daha sonra 1795 miladî yılında Polonya Kralı ve devlet adamlarının yönetimlerine son verilip, Polonya'nın kalan toprakları da bu üç devlet arasında paylaşılmıştır. Paylaşmadan sonra yeniden sayım yapıldığında Avusturya bölgesinde 5.130.000, Rusya bölgesinde 5.030.000 ve Prusya bölgesinde 4.100.000 nüfus bulunduğu belirtilmiştir. Her iki sayım sonuçlarına bakıldığında, ikinci sayımda nüfusun 260.000 kişi arttığı görülür. Bu fazlalığın nedeni araştırıldığında, Polonya topraklarının Fransa topraklarından daha geniş fakat nüfusunun az olduğu görülmüştür. Buna karşılık Polonya topraklarının verimliliği herkesce bilindiğinden Yahudiler dışında kalan diğer halkın hepsi tarımla uğraşmaktadır. Yahudiler de meyhanecilik (içki ticareti) gibi pis bir iş yapmaktadır.

Diğer ülkeler gibi sanayileşemediklerinden, ihtiyaçları olan bazı şeyleri Fransa, İngiltere ve Hollanda'dan alırlar. Bunlar, ince çuha, tülbent, patiska, perkale, pamuk, ipekli dokuma kumaş ve diğer değerli şeylerin satın alınması için, ellerindeki parayı başka ülkelere gönderip bu yolla ellerindeki sermaye ve servetleri batırmışlardır. Böyle gerekli ihtiyaçlarını kendi ülkelerinde dokumak ve yapmak amacıyla halkı çoğaltmak için bir süredenberi eski gayrimeşru çocuklarını piçhanelerde

²⁹ Vahid Efendi'nin verdiği bu rakamlar toplandığında 14.000.000 olmamaktadır. Ancak Vahid Efendi, daha sonra, bu nüfusun 1.000.000 kadarının Yahudi olduğunu belirtmiştir. Eğer bunları Polonya hakkından saymadıysa aradaki 900.000 kişilik açık böylece kapanmış olur.

besleyip büyütmeaktedirler. İnsan vücuduna musallat olan çiçek hastalığını özel kitaplarında yazılı aşı ilacıyla savuştururlar. Yabancı devletlerden halk çekmek için önlemler alınmasına özen gösterilir. Kilise defterlerinden anlaşıldığına göre o zamandanberi doğan insan sayısı ölenlerden % 3 fazla olurdu. 260.000 kişilik artışın nedeni böylece anlaşıldı.

Piçhaneler Hakkında

Bunların piçhanesi, dünyadan el etek çekmiş, kara giysili kadınların yönetiminde bulunan kiliseler içinde bir takım odalardan ibarettir. Devlet ve halk tarafından tutulmuş, ücretle hizmet eden birçok sütanalar, eğitimci ve hocalar vardır. Bunların eğitiminden geçen gayrimeşru çocuklar işe yarar duruma geldikleri zaman, beslemelik olarak ona buna verilirler. Bazı yetenekli ve hünerli çocukları piçhaneden çıkarıp başka okullara gönderir ve köle yaparlar. Yararlı olacağına inanmadığım halde bu fakire, çocuklardan bir tane hibe edeceklerini söylediklerinde bir gün özel olarak piçhanelerine gidilip yüzelli kadar çocuğa baktım. Bu talih-sizlerin hepsi gözüme ağır kanlı ve perişan görününce, hemen takım takım odalarına bahşişler gönderilip, geri dönüldü.

Bu piçhanelerin sokak kapıları bitişiğinde dönen dolapları vardır. Genellikle piçleri geceleyin götürüp bu dolaplara koyarlar. İçerdeki görevliler, çocuğu alıp, vakit ve saatini deftere yazıp, süt analara teslim ederler. Ama çocuğu götürüp dolaba koyan anası olup da daha piçhaneye gelmeden yolda güvenlik görevlisiyle karşılaşır yakalanırsa, götürdüğü gayrimeşru çocuğundan başka, dayanabildiği ölçüde çocuk emzirmek üzere, altı ay süre ile piçhanede hapsedilmesi gelenektir.

Polonya Askerinin Sayısı

Eskiden Prusya Devleti bölgesinde 10.000.000 nüfus olup, onlardan 198.000.000 filorin gelir sağlanırmış. Bu gelirin 96.000.000'u ordunun giderleri için harcanırmış. Prusya, 240.000 kadar muvazzaf ve eğitim görmüş asker beslemiş. Hıristiyan devletlerde denendiği üzere ülkelerindeki halkın % 2'sini asker yapmak mümkündür. Bu durum Polonya'da gerçekleşse, Prusya'ya nisbetle en az 250.000 asker otarmak kolaydır. Polonya halkının, Prusya halkından daha gösterişli ve gayretli adamlar olduğunu da burada belirtelim.

Konu Dışı Birkaç Söz

İstanbul'da günün rayici üzerinden herbiri dörder paraya alınabilir Prusya'nın bir çeşit kuruşu vardır ki yirmi dördüne bir "Taler" denir.

Her taler'e altı Polonya filorin'i ödendiğine göre 198.000.000 Polonya filorin'i 33.000.000 Prusya taler'i etmesi gerekir.

Düşünceler

Her devletin belirli bir geliri ve yine belirli bir gideri olmasına rağmen, gerektiğinde savaş ve diğer önemli işler için harcamak üzere gizli ve nakit bir miktar parası olması gerekir. Bu olağanüstü hazırlık, barış döneminin uzaması ile gerçekleşebilir.

Siz şimdi, eskiden olduğu gibi bir devlet olsanız ve çevrenizdeki devletlerden biriyle savaşmanız gerekse, para konusunda sıkıntı çekilmez mi, diye soru sorabilirsiniz. Gerçekten sorunuz yerindedir, ancak, eski ülkesi ele geçirilip yeniden Polonya krallığına getirildiği halde, devletin ve rahiplerin gelirleri olan topraklar ve emlak satılır, tuzlahanelerin de mülkiyeti alınarak tezelden 90-100 milyon filorin toplanabilir, yollu sözler söyleyebilirsiniz.

Yalnız Prusya elindeki Polonya'nın, Fransız istilasında kalan üçte biri kadarından 40-50 bin seçkin asker donatıp ve savaşa hazır edip, Fransa ve müttefikleriyle birlikte ikiyüz binden fazla olur. Bu kadar askerin her türlü ihtiyacını biçare Polonyalıları karşılamışlar, kısacası Varşova ve ona bağlı olanlardan bu Fransız seferi için, söylendiğine göre, 80.000 kese akçe harcamışlardır.

Sonraki yıllarda, Tilsit anlaşması üzerine Prusya'nın, Polonya topraklarından zorla el çekmesi ve bu toprakların bir parçasının Rusya, birer parçasının da Vestefalya ve Saksonya kralılarına verilmesi, Polonyalıları üzmüş ve böylece durumlarının Prusya döneminden daha da kötü olacağı ortaya çıkmıştır. Bu konuda pek çok neden sayıldı.

Üç Devletin Polonya'dan Sağladığı Çıkarlar

Daha önce Prusya'nın elinde bulunan bölgelerden yılda 36.000.000 ve o topraklarda satılan içki ve özellikle lotarya ve piyango dedikleri kumar ve oyunlardan 4.000.000 filorin elde ederlermiş. Austurya Devleti ise kendine ait Polonya topraklarından, devlete ait tuzla gelirinden 36.000.000, lotarya ve enfiye mukataalarından 86.000.000 filorin ki toplam 120.000.000 filorin eder, gelir sağlarmış. Prusya'nın toplam geliri ise 60.000.000 filorin ile devlete ait diyerek, askerî taifesi için oşür gibi, mal olarak zahire de almış. Rusya'nın işgal ettiği Polonya topraklarından elde ettiği gelir, Avusturya'nın iki katı olabileceği mümkün

görünür isede tahminen 100.000.000 filorindir. Zahire öşrü olarak alınan hariç olmak üzere. Polonya ve Litvanya topraklarından bu üç devletin gelirinin toplam 280.000.000 filorin olduğunu haber verdiler.

Lotarya denilen kumarda, 1'den 90'a kadar rakamlı doksan tane kâğıt olup, bu doksan tane kâğıdın isteklileri tamamlandığında, kâğıtların hepsi bir torbaya konur. Torba içindeki kâğıtları, çocuklardan biri eliyle karıştırdıktan sonra üç kerede içinden üç kâğıt çıkarır ve orada bulunanların hepsine gösterilir. Çıkan kâğıtlarda yazılı rakamlara pey verip, yazılmış varsa kurallara göre verdikleri paranın beş on katını alırlarmış.

Filorin Hesabı

Bilinmeli ki filorin dedikleri şey Avusturya'nın muamelesinde ufak para gibidir. Her biri 60 karayıç değerindedir. Karayıç ise bakırdan beşlik akçe değerindedir. Para yerine geçer bir nevi sikkedir. Üç filorine bir Macar altını, Polonya'nın muamelesinde onar paraya olmak üzere 18 filorine bir Macar altını denktir. Böyle olunca her filorin onar paraya, yani Macar altını dört buçuk kuruşa denktir. Ashnda Polonya Devletinin yıllık 140.000, Prusya Devletinin ise, Polonya'nın payından düşenden başka, 99.000 kese gelirleri olması gerekir.

Konu Dışı Birkaç Söz

Yukarıda belirtildiği üzere, Polonya Devletinin yeniden kurulması halinde hayal olunan 90-100 milyon filorin, zamanın rayicine göre her milyonu 500 keseden, 450.000 keseye ulaşacağından, bu iş abesle iştigal kabilinden bir fahiş hesaptır denilebilir.

Avrupa'da bilinen vergilerden başka, hiçbir kimsenin mal ve mülküne karışılmaz. Her mal sahibinin mülkünü çocukları ve diğer akrabaları miras olarak alırlar. Serseri ve işsiz dolaşan kimse olmadığından, kör insanlara varıncaya kadar herkes bir işle meşgul olduğundan zengin görünen eşraf ve diğer kişilerden, gerektiğinde sözünü ettiğimiz miktarda dirhem ve dinar toplamak akıldan uzak değildir.

Polonya'nın Irmak ve Kanalları Hakkında

Avrupa'da akan nehir ve kanalların tümünden fazla olmak üzere bu ülkede 4819 ırmak var diye haber verdiler. Irmakların bazıları Polonya ve Litvanya dolaylarında olan dağlardan, bazıları Karpat dağlarından,

Poloçika gölleri ve bataklıklarından doğar. Çoğu, Rusya'nın elinde bulunan Pinsek eyaletindeki göllerde birikir. Bazıları Karadeniz'e, bazıları ise Baltık Denizeine dökülür. Sözü edilen ırmakların en büyüğü Dinyeper, Turla, İstir, Buğ, Porozi, Viyeper, Vistül, Vesloka, Donepi, San, Nide, Prošta, Varta, Pelice, Barfaka, Narov, Birda, Niyemen, Horin ve İşluc adlı ırmaklardır ki içlerinde büyük kayıklar dolaşır, ve bereket ve kolaylıkla her türlü ticaret ve iş yapılır.

İki Denizin Birinden Diğerine Geçiş İmkânı

Sözünü ettiğimiz ırmakların çoğunun toplandıkları Pinsek eyaletinin Karadeniz'den yüksekliği yaklaşık 12 metre, Baltık Denizi'nden yüksekliği ise yaklaşık altı buçuk metredir. Poloçika bölgesinde akan suların yatakları birbirlerine çok yakın olduğundan, Stanislas Avestos adlı en sonraki Polonya Kırâlı zamanında bu iki denizi birbirine bağlama işyle Litvanya büyük hatman'ı Ogeneski ve Polonya beylerinden Mohavceski adlı kişiler görevlendirildi. Bunlar Pelice suyunu, Buğ ve Niyemen ırmaklarına katmışlar. Yapılan işe kıyasen bu iki ırmak dahi denize bağlansa, hidrografya, yani su haritasına bakılınca sözü edilen iki denizin birbirine bağlanması kabul edilebilir. Oralarda bu kadar ırmak, göl ve bataklık olduğundan, adı geçen iki denizin arası gerçekten denizden bir parçaymış denilebilir.

Polonya Ormanlarının Yararları Hakkında

Fransa'da, özellikle Paris şehrinde türlü türlü vergilerden dolayı bir çeki odun 30-40 kuruşa alınabilir. Ama Polonya'nın çok yeri ağaç ve ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlarda serviden başka her türlü ağaç bulunur. Bu ağaçları ırmaklardan ve denizden istedikleri yere taşımak ve götürmek kolaylığı olduğundan, odun ve diğer tür kereste hep ucuz fiyata satılır.

Baltık kıyılarında bulunan gemi ve kayıkların yapılmasında, menzil ve evlerinin çoğunun ağaçtan yapılmasından dolayı ormanlardan çok gelir elde edilir.

Polonya'nın yukarı eyaletlerindeki Radum ve Karapak bölgelerinde bulunan ormanların kerestesi, tuzla, mıknatıs ve demirhane gibi fabrikalarda işe yaradığını söylediler.

Ağaç ve kütük kesme ve yaymadaki ihtimam, gelenek ve düzenleri ayrı bir kitap olmaya layıktır.

Şaşılacak bir Yanlışlık

Bazı yeni atlas tercümelerinde yazıldığı ve halkın da sandığı gibi renkli çit³⁰ ve şerit çeşitleri Polonya'nın yaptığı ihraç mallarından sayılır. Türkiye'de gördüğümüz ve kullandığımız çitlerin iyisi Brandenburg, Prusya, Hollanda ve İngiltere'de, kılبران³¹, simli şerit Danzig'de dokunur. Polonya'nın bundan önce Podolya eyaleti taraflarında bir iki bayağı çit fabrikası var ise de uzun süredenberi onları da kapamışlardır. Daha önce ve şimdi Polonya'nın satarak gelir elde ettiği mahsulleri, hububat çeşitleri, bal, balmumu, mumyağı, güherçile, gön, yapağı, yün, demir, tuz, kereste, kendir halat ve yelken bezi gibi şeylerden ibarettir. Bu nedenle, Polonya çiti demek, gördüğüm kadarıyla yanlıştır.

Napoleon Bonaparte ile Görüşmemizin Başlangıcı

Yukarıda yazıldığı gibi, uzun yollar aşarak Varşova'ya gelişimiz kışın en şiddetli dönemine rastlamıştı. Fransız imparatoru da düşman karşısında dimdik duran askerlerinin durumunu görmek ve gerekli düzenlemelerde bulunmak için, bizim Varşova'ya gelişimizden birkaç gün önce gitmiş. İmparator dönmedikçe görüşmemizin mümkün olmadığını dostumuz Bakan Talleyrand söyledi. Yalnız, İmparatorun bulunduğu yere gidip görüşmeyi isteyip de ne zaman izin ricasında bulunduysam, her seferinde güzel olmayan bir şekilde, anlamsız özürler sıralayarak, beklentimizin aksine, ister istemez üç ay bekledik.

Daha önce, Osmanlı Devleti tarafından murahhas elçi gönderildiğinde, Devletimizin isteği üzere herşey düzenlenecektir diye, Fransız elçisi General Sebastiyani'nin İstanbul'da resmen ve açıkça iddia ettiği ve belirttiği anlaşma ve dostluğu, Fransız bakanlar değiştirip, bozmuşlardır. Şöyle ki burada oturduğumuz sürede Taleyran ile görüşmemiz mümkün oldukça, politika kurallarına göre basit konular ve dostlukla ilgili sözler konuştuk. Görünüşte Osmanlı ordusuna yardım, fakat gerçekte Osmanlı Devletine fitne ve fesat bulaştırmak amacıyla Karadağ ve Sırbistan taraflarına, İstanbul ile Çanakkale boğazlarına Fransız askeri göndermek, İngiltere ile bozuşmak konularında beni ikna etmeye ve elimden bir de yazılı belge almaya uğraştı. Bütün dünyayı kışkırtmak ve tehlikeye atmak gibi, hiçbir usul ve kurala uymayan daha nice garip tekliflerde bulundu. Bu amaçla bizi bazan korkutarak, bazan rica

30 Bir cins kumaş.

31 "Kılbrdan" bakırdan yapılmış, üzeri yaldızlı ve kumaş işlemlerinde kullanılan bakır tel.

ederek epeyce sıkıştırdılarsa da dürüstlük ve bağlılığım gereği söz ve davranışlarımı duruma göre ve yapmam gerektiği şekilde yaptım. Bazı konuları, hükûmetden soracağımı bildirerek erteledim, bazı konuları ise hiçbir sakınca doğurmayacak şekilde cevaplar vererek geciktirdim veya bitirdim. Böylece, savaştaki çarpışmaların sonucunu beklemek, olayları peyderpey İstanbul'a yazmak suretiyle zamanımı geçirdim.

Sözü edilen üç ay zarfında İran elçisi Rıza Han ile Fransızlar arasındaki görüşmeler bitti. Yapılan anlaşmalar, her iki tarafca da gizli tutularak yazıya döküldü, imza edilip, mühürlendi. Fransızlar memnun bir şekilde İran elçisini gönderdikten sonra, Talleyrand'ın, İmparatorlarının bulunduğu yere gideceği öğrenildi. Bunun üzerine Talleyrand'a, tarafımızdan uygun bir dille tezkire yazıldı. Tezkirede özetle şöyle denildi; siz de gittikten sonra bizim burada beklememizin anlamı nedir? Bunun üzerine Talleyrand hemen konağımıza gelip, o gece gerçekten gideceğini bildirdi. Beş gün içinde döneceğini söylemekle birlikte, eğer iş durumu daha fazla kalmasını gerektirirse mektup yazıp bize bildireceğini belirtti ve veda edip ayrıldı. Gidişinden on sekiz gün sonra, Napoleon'la görüşmemizi sağlayacağını belirten davet mektubu geldi. Usulünce Varşova'dan yanımıza aldığımız, harcırah ve giderleri tarafımızdan ödenen ve görevleri bittiğinde kendilerine armağan ettiğim Polonyalı iki subay³² ve birkaç kişilik maiyetimle birlikte kalkıp, Polonya'nın, Prusya elinde bulunan bölgesinde, Vistül ırmağı kenarında Koyaviya, Anborcelov, Pozin ve Kilem eyaletleri içinde dolaşarak Dizenbiriç ve Esrud kasabaları arasındaki Fenkenştayn adlı köyde, İmparatorun oturduğu saraya geldik. Orada bizim için boşaltılıp hazırlanmış iki odalı daireye geçtik. Burada on gün süre ile gece gündüz azap çektik.

Fransız İmparatoru ile Görüşmemiz

Fenkeşten sarayına varışımız Danzig kalesinin tamamen zaptı tarihi olan 1 Haziran 1807 tarihine rastladı. Ertesi sabah divan tercümanları yerinde olan Jobber adlı kişi gelip kendi tercümanımızla birlikte bizi davet etti. Oturduğumuz dairenin üst katında, mareşal, general subay ve diğer yüksek rütbeli devlet adamları iki sıra halinde ayakta dizilmişlerdi. Toplantı salonu gibi dolu bir yerden geçip, görüşme yerine

32 Metinde "ofçiyal" ve "ofiçiyal" olarak geçen kelimeyi yerine göre bazan subah, bazan yüzbaşı olarak çevirdik. Kelimenin aslı İngilizce "officer", Fransızca "officier" ve Almanca "offizier" kelimesinden gelmektedir. Metindeki "ofiçiyal" şekli "official-offizial"a benziyorsa da bu kelimeler pek subay anlamına gelmemektedir.

götürdü. Görüşme yerinde İmparator bayağı asker elbisesi ile, şapkası koltuğunda, birkaç enfiye kutusu elinde ayakta duruyordu. Biz ise başımızda adi destar (bir cins sarık) ve arkamızda al saya çuhadan şemseli kerrake kaput (palto gibi bir giyecek) olduğu halde gitmiştik. Gerekli selam ve saygıyı göstermek üzere, hareketsiz yığıtçe durduğum sırada, güya İmparator başka bir yerde tahtında olup, bu yalnızca duran adam yakınlarından bir kimse olmak zanniyle gerekli selam ve saygıyı gösteremediğimi tercüman Jober bakarak ima ettikten sonra Fransa ile Osman-Devleti arasında var olan sevgi ve anlaşmanın tekidini gerektiren sebepleri elde etmek için elçilikle görevlendirildiğimi sözlü olarak söyledim ve yanımda getirdiğim, Padişahın özel fermanını, İmparatorun eline verdim. Fermanı aldıktan sonra, fermanın ve memuriyetimden memnun olduğunu tercüman Jober'e söyledi. O da Türkçe'ye çevirerek bize aktardı. Daha sonra, kendi hükümetime de yazdığım gibi, Osmanlı Devletinin sorunlarıyla ilgili konularda bir saat kadar sohbet olundu. Oradan yerimize dönüp İstanbul'a durumu yazmak ve bunu kurye ile göndermek için çalışmaya başladık.

Biraz sonra Talleyrand gelip, selam, kelam ve basit bir tören yapıldıktan sonra, İmparatorumuz sizden, söz ve davranışlarınızdan çok hoşlandı, beni size özel olarak bunu bildirmekle görevlendirdi, yollu sözlerle iltifat etti. Kendince, konuşup gönlümüzü aldı. Bizde sözlü olarak gereken dostça davranışı gösterip, Talleyrand'ı defettik.

İmparator, Başbakan ve Başkâtib'in imzaları bulunan ruhsatname ile görüşme yapmakla görevlendirilmiş bulunan Büyük Mirahur³³ General Kolenkort'la bazı maddeleri görüşmeye başladık. Bir gün sonra hepimiz birden kalkıp Danzig'e gittik. Danzig'de üç gün oturduk. Bu üç gün içinde tutanakları, gerektiği şekilde on sekiz madde üzerine birkaç toplantıda nazik sözlerle açıkladım.

Fransız İmparatoru Hakkında

Fransız İmparatoru Napoleon Bonaparte, hicrî 1184, miladî 1669 yılı Ağustosunun onbeşinci günü, her çeşit yılan ve karınca kaynağı olan Korsika adasında doğdu. Küçük yaşta Fransa'ya gitti. Şampanya eyaletinin Berin kasabasında Askerî Okul (Ekol Militer) dedikleri okula girdi. Anadandoğma yetenekli olması nedeniyle bir süre sonra Paris'e gelip, savaş teknikleri eğitim ve öğretim yerine girdi. Orada her bakımdan iyi

33 Yüksek rütbeli bir devlet memuru.

bir eğitim gördükten sonra, ihtilâl yılları olan 1789 yılında yirmi yaşında iken Cumhurbaşkanı tarafından yüzbaşı rütbesiyle bir topçu bataryasına atandı. O seferde gösterdiği hizmetine karşılık olarak 1793 yılında general oldu. İtalya ile Fransa arasında sınır olan Alp dağları eteğindeki Nis adlı kasabada tutulup bir süre hapsedildi. Yönetimindeki topçu bölüğüne (batarya) de kırgın olan Napoleon, haptiden çıktığı sırada, Fransa'dan ayrılıp, mümkün olursa Osmanlı hizmetine girmeyi gönülden istemiş ise de Cumhuriyetin bakanları tarafından izin verilmediğinden, bir süre İtalya'ya gönderilip Cenevre ve Milano savaşlarında güya iş görmüştür. Bundan başka, Roma ve Napoli Kırallarıyla yaptığı savaşlarda, kendi başına ateşkes belgeleri imzalamıştır. Ayrıca, üzerine aldığı daha başka görevler ile de dirayet, cesaret ve metaneti artmış ve Cumhuriyetin altıncı yılı, herkesin bildiği gibi, büyük bir donanma ve asker ile Malta adasını ele geçirmiş ve oradan Mısır'a giderek istila ettikten sonra, yerine Kleber adlı generali başkomutanlığa getirmiş ve kendisi beşon adam ve iki gemi yükü mal ile kaçıp Paris'e dönmüştü. Napoleon Paris'e döndüğünde, Yakobinler'in zulüm ve baskılarından dolayı ayaklanma çıktı. Bu nedenle yeniden yapılması kararlaştırılan bir düzenin kurulması görevine Bonaparte atandı. Emrine bir takım asker, top ve tüfek verilerek mücadele alanına çıktı. Kasım 1799 tarihinde "Beş Direktövar" yöntemi konsüllük "konsolosluk" şekline dönüştürülünce Bonaparte da Başkonsül oldu. Ülke yönetimi ve ülkenin her türlü güven ve asayişini onun eline bırakıldıktan sonra hakkında türlü türlü dedidodu ve düşmanları tarafından nice nice idam ve öldürülmesi için hileler düzenlenmişse de Başkonsüllüğü zamanında Avusturya ve diğer devletlerle galip ve mağrur bazı anlaşmalar yapmış olması Fransız halkını memnun etmiştir. Sonunda 1219 hicrî yılına rastlayan 1804 miladî yılının Aralık ayında önce imparator unvanını almış, arkasından İtalya kralı olduğunu ilan etmiştir.

Napoleon Bonaparte, orta boylu, çukur elâ gözlü, kalın kaşlı, esmer tenli, ağzı büyük bir kişidir. Az yiyip, az içtiğini ve az uyku uyuduğunu söylediler. Cihangirlik hülyasıyla, devlet işleri ve askerî işlere düzen vermeye çalışmaktan başka bir zevki olmasa gerektir.

İyice inceleyip araştırdığıma göre eski Prusya Kralı Frederik gibi, Cengiz Han, Timurlenk ve onlara benzer büyük kahramanların tarihlerini okur ve yararlanırdı. Tam bir eğitimini görmüş olduğu politika bilimi usullerince, muhtac olduğu devlet ve milletlere, kendi işlerini görünceye kadar, eşitlik ve dostluk gösterirdi. Savaş hilelerinden olmak üzere, subay ve diğer devlet adamlarına fazlaca iltifat edip yakın-

lık gösterdiğinden başka, savaş sırasında yaralanan veya sakat kalan askerlerin bazılarını madalya vererek ve bazılarının bizzat yanlarına gidip hal ve hatırlarını sorarak gönüllerini kazanmaya dikkat ederdi. Özellikle, Fransa'nın sınırlarını genişletmek iddiasında olduğundan, işe güce yarar, asker yetiştirme ve diğer konularda görev yaptıracak, yetenekli personele sahip ve bu nedenle her an savaşa istekli ve acelecidir.

Konu Dışı Birkaç Söz

Fransız İmparatoru gösterişli giyinmeyi sevmezdi. Çoğu zaman bayağı bir asker elbisesiyle dolaşır. Görüşmemizden sonra yakınlarından biriyle, kullar arasında geçen ziynet ve ihtişam sohbetleri sırasında, o şahıs imparatorunun bu davranışını aklına vererek övdü. Konuşmasında, giyim kuşam konusunda, evet veya hayır gibi bir cevap beklediğini anladığımdan;

Eski elbise insanın değerini düşürmez,

Cevherden anlıyorsan, kılıca kınından çıkmış olarak bak³⁴.

beytiyle cevap verdim. Bunları İmparator duyduğunda, sözlerimden dolayı güzel bir hil'at giydirildi. Ayrıca, İmparatorun, bu sözlerden çok hoşlandığını birkaç kişi gelip söylediler. Güzel bir anı olarak burada belirttim.

Danzig Kalesi Hakkında

Yukarıda adı geçen Danzig şehri, elli dört derece yirmi bir dakika enlem, otuz altı derece on yedi dakika kırk beş saniye boylamında ve yaklaşık 50.000 nüfusludur. Baltık Denizi kıyısında, Vistül ile Morlavia ırmakları arasındadır. Pek çok kapısı, köprüleri bulunan, hendek ve duvarlarından yukarıya topraktan yapılmış, çim siperli, sarp bir kaledir. Hendekleri çepeçevre Morlavia ırmağının suyu ile doludur. Güney tarafı on sekiz saat çeker düz bir ovardır. Doğusu Baltık Denizi, kuzey ve batı taraflarında irili ufaklı dağlar bulunur.

Kalenin içindeki binaların hepsi yüksek ve güzel kârgir binalardır. Övmeye değer konak yerleri, mağaza ve dükkânları çok olduğundan başka, asıl şehir ve kaleden deniz kıyısına kadar, Galata ve Eyüp halici gibi, bir saatlik uzaklığın sağ ve solunda aralık aralık zahire anbarları, kereste mahzenleri ve adigeçen iki ırmakta gidip gelen pekçok tüccar gemileri görülmüştür.

³⁴ Beytin ash Farsça idi. Türkçe'ye çevirdik.

Morlavia suyunun kale içinde bir bendi olup, gerektiği zaman o bendin kapakları kapatıldığında suyun ovaya yayılması, kalenin en önemli savunma silahıdır. Fransa'nın ova tarafından saldırısını püskürtmek için, Prusyalılar bu kez o işi yapmışlardır. Ovada bulunan köylerdeki evlerden 12.000 ev sular altında kalmış ve şehir varoşunun dağ tarafında bulunan evlerini de yine bu iş için sonradan yakıp yıkmışlardır. Bu durumu yerinde gözlerimle gördüm. Sözünü ettiğimiz dağların hepsi birbirini üzerinden kale içine bakar gibi acaip durumu nedeniyle aslında bu taraflara gerekli savunma önlemleri alınıp, top tabyaları inşa edilerek kalenin savunmasına dikkat etmek gerekirken, Prusya Kralı, askerinin ve halkının çokluğuna, kalenin dayanıklılığına ve elindeki bir-iki yıllık yiyecek stokuna güvenerek, yalnız varoş dışına kadar önlem almış, ondan ileriye kurşun menzili yerlerde birkaç tabya yapımıyla yetinmişti. Bu durumda Fransız memurları daima gezip yürüdükleri ülkelerin durumunu karış karış bildiklerinden önce dağ taraflarını ele geçirdiler. Kış günlerinde beş aya yakın, sabahdan akşama dek çalışarak, korkmadan, eksiksiz ve gerektiği şekilde tabyalar yapmak, siperler kazmak, ileriye asker göndermek gibi işlerle uğraştılar. Varoş etrafına geldikleri anda top mermisi, tüfek ve humabra³⁵ ile ateşler saçarak, karşılarındaki düşman askerini yıldırdılar. Kale içinde yirmi-otuz kadar evin damları üzerine birer-ikişer humbara düştüğü görülünce, halk evlerini korumak için, kalenin vire³⁶ yoluyla teslimini yeğ tuttular. Bu aralık, varoşda savaştan sağ kalmış askerler de kaleye sığındıklarından, büyüklü küçüklü 800 parça top ve çok sayıda mühimmatlarını göz göre göre bıraktılar. Eninde sonunda yanıldıklarını anlayarak, 27 Mayıs 1807 tarihinde³⁷ Prusya ve Rusya askeri olarak 18.000 kişi aman dileyerek çıktı ve başka yere gönderildi. Fransızlar kaleyi ele geçirip son derece sevindiler.

Danzig halkının aman dilemesi, İmparatorla bizim görüşeceğimiz zamana, düşman askerinin kaleden çıkışları da İmparatorun maiyetinde kaleye girdiğimiz zamana rastladı. Bu nedenle tebrik yollu bir davranış-

35 Bir çeşit bomba.

36 "Vire ile teslim olmak", canlarına dokunulmaksızın taşıyabildikleri eşyayı alıp gitmek veya karşı tarafın egemenliğini kabul ederek yerinde oturmak, demektir.

37 Danzig kalesinin ele geçirilme tarihini, Vahid Efendi daha önce Napoleon'la görüşmesini anlatırken (sayfa ...) 1 Haziran 1807 olarak belirtmişti. Şimdi ise 27 Mayıs 1807 olarak yazmaktadır. Ancak, daha önce verdiği tarihi belirtirken "kalemin tam olarak ele geçirilmesi" diye bir ifade kullanmıştı. Buna göre 27 Mayıs'da halk vire ile teslim olmayı kabul etmiş, 1 Haziran'da da kale kesin olarak ele geçirilmiş olmalıdır.

da bulunmamız gerektiğinden aşağıdaki dörtlükle kalenin ele geçirilmesini tarih düştük:

[Ben andayım hezar ü heft ü heşt sad sâl-i İsa'da,
Daniska'yı (Danzig) Büyük Napoleon ahzetti âdadan.
Ona tarih olur ber-cesta bu mısra-ı garramız,
Daniska şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan (1807)].

Miladi 1807 yılında ben ordaydım,
Danzig'i Büyük Napoleon düşmandan aldı.
Ona tarih olsun bu anlamlı, güzel mısramız,
Danzig şehrini Fransızlar, Prusya'dan aldı (1807).

Tarih düşürdüğümüz³⁸ bu dörtlüğün tercümesinin İmparator tarafından görüldüğü ve son derece memnun kaldığı, yanında bulunan İtalya elçisi gelip resmen söyledikten sonra, iltifat olarak yanımıza bir general verilip, Danzig şehir ve kalesinin dört bir yanını gezip görmek mümkün oldu.

Konu Dışı Birkaç Söz

Danzig şehrini gezdiğimiz sırada, Baltık Denizi kıyısındaki tabyaları tahkim eden, top ve humbaralarını düzenleyen Fransız ile bazı geometri kuralları ile ilgili konuşma yaparken içlerinden biri “— Bu açıkladığımız şeylere Fransızlar tamamen dikkat eder ve gerektiğinde yapar ama siz burada iken İngiliz donanması gelse ve savaş başlasa ne yaparsınız?” diye niyetimi öğrenmek istediğinde şöyle cevap verdim; “—Gerçekte Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında dostluktan başka bir ilişki olduğundan resmen haberim olmadığı için, yapılacak en doğru iş uzak durup savaşımızı seyretmekten başka birşey olamaz. Fakat şu anda bulunduğum yerin düşmanı, zaten benim de düşmanım olması gerektiğinden, düşmanlık niyetiyle kim gelirse gelsin, sizinle birlikte topları ateşlemekten kaçınmam”.

Kehribar Meselesi

Kehribar taşlarını Danzig kıyıları sığıklarından topladıklarının gerçek olup olmadığını öğrenmek için tüccar ve yerli halkın güvenilir kişilerinden sordum. Soğuk hava ve dalgalarla, Baltık Denizinin bu ta-

³⁸ Tarih düşürmek, önemli bir olayın, ebced hesabı denilen yöntemle veya doğrudan tarihini belirterek, kelimelerle yılını söylemek.

raflara getirip bıraktığından başka konunun aslını bilen kişi yoktur cevabını verdiler. Kırmızı olan parçalar içinde bazı şeyler görüldüğünden, bilinmeyen bir yerden Baltık Denize dökülüp, yonga parçaları gibi dalga ile geldiğine inananlar, diğerlerinden çoktur. Yukarıda belirtildiği gibi, Polonya'nın, Baltık Denize yakın yerleri içinde bazan ortaya çıkan kehribar parçalarını da denizin getirip toprağa gömmüş olduğuna inanmaktadırlar. Böyle rivayet edilir.

Değerini araştırmak için bir-iki yerden kehribar getirip, satın alınmasını istediğimde, “— 150 İstanbul dirhemi olmak üzere, bir livre iyi cins kehribarı 25 Macar altınından aşağı vermeyiz” diye cevap verdiler.

Danzig Şehrinden Geri Dönüş

Fransız İmparatoru, delege [general] Kolenkort ve diğer görevliler Danzig'den Genzburg taraflarına, Dışişleri Bakanı Talleyrand ise konuları görüşmek için Varşova'ya döneceklerini bildirdiler. Bu nedenle bizim de Varşova'ya gidip Talleyrand'ı beklememiz bildirildiğinden, geldiğimiz yoldan geri döndük. Yolda, daha önce delege Kolenkort'la yaptığımız bir görüşme sırasında yanında bulunan birkaç memurdan, yazıcı gibi bir görevli —adı Royi imiş— öteden yetişip, Marianbuh kasabasında kalacağım gece benimle başbaşa bir görüşme yapmak istediğini bildirdi. Güya, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında düşmanlık yaratacak birkaç söz edip, sonuç olarak Osmanlı Devletinin, İngiltere'ye karşı savaş ilân etmesine razı olursam, Fransa, diğer isteklerinden muhtemelen vaz geçebilir demek istedi. Bu konuda, daha önce Talleyrand ve Kolenkort'a verdiğim cevapları tekrarladım ve yerine göre özür diledikten sonra konuyu açtım ve “—Daha sonra, sözünü ettiğim gece ve yere İstanbul'dan gelen kuryenin getirdiği fermanı okuyayım, konuyu yine tartışırız” diye cevap verip, toplantıyı kapadım. Arkasından, bu kez, kurye ile gelen bizim vilayetlerin mallarıdır, diyerek Talleyrand'a mükemmel bir bohça³⁹ hazırlayıp gönderdim.

Oradan Varşova'ya gelip iki ay daha kaldım. Bu süre içinde Fransızlar, Prusya'ya karşı başarı kazandıkça yaptıkları eğlence ve gösterilerde, dostluk ve ittifak göstermiş olmak için biz de oturduğumuz evin içini ve dışını süsledik, para pul saçtık. Böylece onları memnun edecek nedenleri elde ettik.

³⁹ Armağan paketi.

“Bütün kâfirler aynı millettendir” sözünün gereği, Fransız ordusu Niyemen ırmağı kenarında bulunan Tilsit şehrine geldiği zaman Fransa ve Rusya İmparatorları buluşup, ateşkes ve barış görüşmelerine koyuldular. Bundan casus vasıtasıyla haberdar olup, hemen Talleyrand’a mektuplar yazdım ve özel adamlarla gönderdim. Mektupta, Fransız İmparatorunun, Osmanlı Devletine karşı verdiği söz ve vaadleri hatırlatıp, iki devletin birden barış anlaşması imzalaması konusunu hatırlatmaya çalıştımsa da Rusya’nın müttefiki Prusya ve Fransa’nın müttefiki Osmanlı İmparatorluğu’nun taraflarını tutmamaları, anlaşmanın asıl konusu sayılmıştır. Bu yüzden mektuplarımıza bile zamanında cevap verilmeyip iki devlet (Rusya ve Fransa) aceleyle anlaşmalarını imzalayıp, Fransızlar Tilsit’den kalkarak Paris’e döndüler.

Talleyrand, yol üzerinde gönderdiği iki mektupla durumu bana haber verdi.

Talleyrand’ın Birinci Mektubunun Çevirisi

Devletli Elçi Bey Hazretleri,

Haşmetli Fransa İmparatoru ve İtalya Kralı ile Bütün Rusyalıların İmparatoru arasında anlaşma imzalanmış ve anlaşma metinleri bu günlerde karşılıklı değiştirilmiştir. Adıgeçen anlaşmada, Şevketli Osmanoğulları Padişahı ile Rusya İmparatoru arasındaki düşmanlık terk oluna diye kayıt ve şart kılınmıştır. Sonra, Fransız elçisine ağır davranılmış, soğuk karşılanmıştır. Yakın zamanda işe yaraymış olan birkaç bölük Fransız topçusunun İstanbul’dan çıkarılıp uzaklaştırıldığını işittiği anda Fransız İmparatoru kızabilirdi. Ama Osmanlı Devleti hakkında var olan iyi niyetlerinden dolayı, seferi bıraktıktan sonra bile, Osmanlı ülkelerinin düşmanca davranışlarla karşılaşmasını reva görmek istemedi.

Talleyrand’ın İkinci Mektubunun Çevirisi

Devletli Elçi Bey Hazretleri,

Gereken zaman ve durumda Danzig’den Tilsit’e vardığımdan dolayı önceki niyetimiz üzere Varşova’ya gidip sizinle görüşemedim. Şu anda bu şehirde de uzun süre kalamayacağımdan, sizinle görüşmekten umudumu kesdim. Ayrıca, sizi Varşova’dan kaldırıp buraya gelmenizi isteyecek zaman yoktur. Siz de devletiniz tarafından talimat gelinceye kadar Varşova’da durmak niyetindediniz sanırım. Gelecek talimat si-

zinle görüşmemi kolaylaştırırsa çok sevineceğim. Şimdiye kadar sizinle olan ilişkimin bundan böyle de sürmesini istediğimi belirtirim.

Varşova'dan Ayrılmanın Gereği

Talleyrand'ın sözünü ettiğimiz mektuplarında ima eylediği meziyetler, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın anlaşmasına, Fransız İmparatorunun aracı olmak şartını kendi anlaşmalarına eklemiş olduklarını belirtmekten ibaretti. O da fesat ve hileden başka birşey değildi. O aralık İstanbul'da karışıklık olup devlet adamlarının çoğu öldürülüp, kalanları da perişan durumda olduğu haberi Fransız kuryesinden öğrenildi. İstanbul'daki olayın nasıl olduğu bir türlü, üzerimizdeki görevin sonucunun ne olacağı başka türlü ızdırap vermekte idi.

Rusya ile yaptıkları anlaşmadan önce gece gündüz birlikte olduğumuz ve sohbetler ettiğimiz Fransız devlet adamları, anlaşmadan sonra tarafımızdan yan çizip, yüz çevirdiler. Varşova'da oturmamızın artık anlamı kalmadı. Fakat, Polonya ve diğerlerine karşı üzüntümüzü belirtmek için de zaman ve durum uygun değildi. Daha önce, İmparator nezdinde büyük elçiliğimin sürekli olduğu söylentisini tutamak yaparak, Paris'e gitmek üzere 1807 yılının Temmuz ayı sonlarında Viyana'ya döndüm. Yeni padişahdan yeni ferman gelmesini bekleyerek Viyana'da kırk beş gün kaldım.

Prusya, Rusya ve Fransa Arasındaki Savaşın Sonucu

Fransa'nın bu kez Prusya'ya önce 26 Ekim 1806 tarihinde⁴⁰ Yana adlı yerdeki büyük başarısından ve aynı ayın yirmi yedinci günü Berlin'e girişinden sonra 7 Şubat 1807 tarihinde⁴¹ şu savaşlar oldu. Prusya ve

40 Vahid efendi, burada yılı hicri, ay ve günü mali yıla göre söylemiştir. Zira 1220 mali yıldan sonra 1221 siviş yılı gelmektedir. 1221 ve 1222 mali yıllarının miladi karşılığı 1807-1808 yıllarıdır. Dolayısıyla 14 Teşrin-i evvel (Ekim) 1221 tarihindeki ay ve yılı mali yıl kabul edersek 1807 yılının Ekim ayına rastlar ki bu tarihte Napoleon Tilsit anlaşmasını yapmış ve Fransa'ya dönmüştür. Sayılan savaşların yapılması bu durumda mümkün değildir.

Bize göre Vahid Efendi, burada bir garabet örneği vererek ay ve günü mali takvimdeki adlarıyla, yılı ise hicri yıla göre söylemiştir. Mali takvimin, Gregoryan takvimine göre karşılığını bulmak için aradaki 12 günlük farkı da eklersek 14 Teşrin-i evvel 1221 tarihinin miladi karşılığı olarak 26 Ekim 1806 tarihini buluruz.

41 Bir önceki dipnotta anlatılan durum, bu tarih için de geçerlidir. 26 Kânun-ı sâni (Aralık) 1221 tarihinin karşılığı 7 Şubat 1807 tarihidir. Yıl sonu olması dolayısıyla 1807 yılına girilmiştir. Ayrıca, Vahid Efendi'nin buradaki ifadesinden, sanki bütün savaşların o gün yapıldığı gibi bir anlam çıkmaktadır. Verilen tarih ilk çarpışmanın tarihidir. Savaşlar daha sonraki gün ve aylarda devam etmiştir.

Rusya Ordularıyla Varşova yakınlarında Poltos bölgesinde, sonra İlov⁴ da, daha sonra Danzig kalesinde, arkasından Prusya Polonyasının Ar-meland voyvodalığı sınırları içindeki Helsburg köyü ve Furdlan kasa-basında ve ondan sonra Genzburg kalesindeki çarpışmalar. Şilezya böl-gesinde bulunan kalelerin çoğunu savaşla veya kuşatarak ele geçirdiler. Bu arada anlaşma sırasında Vestfalya Kırallığı, Varşova ve Danzig yeni dukalarının elinde kalmak üzere Vestfalya Krallığı diye yeni bir devlet ortaya çıktı. Bu yeni devlet, Elb ırmağının sağ yanında bulunan toprak-lardan ibaret olmak üzere çizdikleri sınıra göre Prusya'dan çok miktar-da toprak ve halk ayrıldı.

Prusya Devletinin bu kez uğradığı zararın, daha önce Avusturya'dan ele geçirdiği toprak ve maldan daha çok olduğunu söylerler.

Rusya da bu savaşta çok sayıda asker kaybına uğramıştı. Ama kendisi Fransa'ya savaş yoluyla bir şey kaptırmamıştı. Yaptığım araş-tırmaya göre, Fransız İmparatoru yıldırım gibi Tilsit'e gittiğinde, sü-vari askerleri Genzburg'da kalmıştı. Yanında 25.900 piyade askerinden başka kuvvet yoktu. Onlar da Furtlan⁴² ve Genzburg çarpışmaların-dan henüz kurtulmuş olduklarından çok yorgun idiler. O arada Rusya'nın savaşa isteği olsa idi, büyük bir ihtimalle çok büyük bir başarı ka-zanabilirdi. Rusya bunu yapmayarak Prusya'nın elindeki Polonya top-raklarından Buğ, Loson, Yobre, Naro, Liza ve Norjon ırmaklarının öte yanlarında bulunan kasaba ve köylere sahip olmakla yetindi. Böylece, müttefiki olan Prusya Kırallını, en çok ihtiyacı olduğu bir sırada yalnız bırakarak, kendi çıkarına uygun bir anlaşma imzaladı.

Fransa İmparatoru da, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütün-lüğü ve bağımsızlığı, eski şan ve şerefi elde edilmedikçe kılıcı kımna koymam iddiasında iken, yukarıda yazıldığı üzere işine uygun geleni yapıp dönmesi ve özellikle Osmanlı İmparatorluğuna iyi niyetlerini bil-dirdiği halde önce Dubrovnik Cumhuriyetini, sonra Yedi Ada'yı alıp Fransız topraklarına katması, ancak düşmanlıkla bağdaştırılacak bir durumdur.

Paris'e Gidiş

Beyit: [Fülk-i dil çıkmadan kenare dahi,
Rüzgâr atdı bir diyare dahi].

Gönül gemisi kıyıya yanaşmadan,
Rüzgâr bizi başka bir yere attı.

⁴² Bu kelime "Kurdlan" şeklinde de okunabilir.

Varşova'dan Viyana'ya dönüşümüzde İstanbul'a gönderdiğim belgelerde yazılı gizli ve özel bazı bilgilerden dolayı, Osmanlı İmparatorluğunun yapacağı bir sefere, Fransa'nın hiçbir şekilde yardımcı olmayacağı açıktı. Bu nedenle beni İstanbul'a çağırmaları açıkça gerekirken, çıkarı olan bazı kişilerin yanlış işleri sonucu eski görevimiz yenilendi. Padişah tarafından, Fransız İmparatoruna özel ferman yazılıp, bize gönderilmekle, elden teslim ederek görevimize dikkat göstermemiz konusu ayrıca yazılmış ve belirtilmişti.

Eski görevimin yenilendiğini bildiren emir, İstanbul'da Fransız elçisi Sebastiani'ye verilmişti. "Çare yok kaderin cilvesine boyun eğmekten başka" diyerek ister istemez Viyana'dan kalkıp Avusturya, Bavyera ve Vürtemberg bölgelerinden geçip Strasburg üzerinden uzun bir yol aşarak 22 Eylül 1807 tarihinde Paris'e geldik.

Paris'de, sürekli Türk elçisi Abdürrahim Muhib Efendi'nin oturduğu konağa indik. Paris ve dolaylarında 22 gün kaldık. Fermanı İmparatoru verinceye kadar geçen bu 22 günde Paris'in meşhur olan işyerleri ve mesirelerini görmekte yetindik.

Paris Yolu Üzerindeki Sınırboyları ve Kalelerin Durumu ile Şehir ve Beldeler

Viyana'dan, Fransa'nın sınır kapısı olan Strasburg kalesine kadar 104 Alman mili olması itibariyle kırk üç postadır. Strasburg'dan Paris'e kadar da altmış dört mil ücreti verilerek otuz sekiz yerde hayvan değiştirildi. Alman mili, ortalama bir yürüyüşle iki saatlik uzaklıktadır. Bu hesaplara, Avusturya'nın Hırşova nezaret yerinden Baltık Denizi kıyısındaki Danzig'in doğru yolu 264,5 mil ki 529 saat eder. Viyana'dan Paris'e kadar 168 mil hesabı üzere 336 saatdir. Viyana'dan Hırşova nezaret yerine kadar 100 mil, yani 200 saat uzaklıktadır.

Avusturya, bu taraflardaki düşmanlarına engel olacak Ayd ırmağı üzerinde, Bavyera ile Avusturya sınırının kilidi durumunda olan Breunav adlı sarp kaleden başka kalesi yoktur. O da rehin yoluyla şu anda Fransa'nın elindedir. Bu nedenle halkı geleceklerini düşünerek üzgündürler. Düşmanlarının elinde beladan belaya düştükleri kuşkusuzdur.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Bavyera ülkesi, aslında Avusturya İmparatoruna bağlı ülkelerden biri iken şimdi Fransa'nın Ren ırmağı birleşik kiralığından sayılmaktadır. Bavyera Kralının yönetiminde olan ülkenin başkenti yirmi dokuz derece dört dakika boylam, kırk sekiz

derece sekiz dakika kırk iki saniye enleminde bulunan ve Monik adıyla bilinen güzel bir şehirdir. Tuna ırmağı üzerinde Ulm adlı bir kalesi, Orsburg, Oksburg, Kurc ve Burh adlı güzelce birkaç kazası vardır.

Bu bölgenin güney tarafında gümüş, kalay, demir, kurşun, mermer, ve tuz madenleri vardır. Kuzey tarafı ise münbit ve verimli topraklardır. Bez fabrikaları, arpa suyu (bira?), sahtiyan, yapağı, keten ve kendir ticareti için yerleri vardır. Halkına yetecek kadarından fazla olan ürünlerini Tirol ve Salzburg bölgelerine, tuzlarını Savabia, İsviçer ve Krakonya yörelerine satarlar.

Aslında Bavyera Dükasının egemen olduğu yerlerde 2.115.000 nüfus varken, yukarıda sözünü ettiğimiz düka, kıral olup ülkesini genişlettiğinden şimdi dört milyona yakın nüfusu olduğunu söylüyorlar.

Birleşik Ren kiralığının diğer bir ülkesi olan Vürtemberg kiralının da verimli toprakları, gümüş, kalay, kükürt, demir, porselen (çini) toprağı, mermer ve kömür madenleri olduğunu söylüyorlar.

Fakat bizim geçtiğimiz yol üzerleri dağlık taşlık yerler olduğundan tarlalarında mısır, yer elması, helvacı kabağı, turp ve lahana gibi şeyler yetişir. Dağ üzerinde çokca bağları, dere içleri ve yol kenarlarında güzel meyve ağaçları ve sebzelerden başka birşey görülmemiştir.

Vürtemberg Kirallığı, Avusturya'nın Savabia bölgesinde bulunan bir dükalık iken, Fransız İmparatorunun zoru ile yakın zamanda Bavyera Kirallığı gibi bir kiralık şeklini almıştır. Başkenti yirmi altı derece elli dakika boylam, kırk sekiz derece kırk altı dakika enleminde bulunan Stutgar adlı büyükce bir şehirdir. Bunun dışında gördüğümüz kasaba ve köylerinde güzellik, toprağında da fazla verimlilik yoktur.

Vürtemberg'in güneyinde Baden Dükalığı adıyla anılan bir küçük ülkeden geçilip Morik ırmağı üzerinde Rastad adlı küçük ve meşhur bir şehir görüldü. 1798-1799 yıllarında üç adet Fransız delegesiyle bütün Avusturya hükümdarları bu şehirde bir yıldan fazla görüşmüş ve bazı konuları düzenlemişlerdi. Bu sırada Avusturya İmparatoru, Fransa ile savaşa başlayınca yapılan görüşmelerin devamı gereksiz olduğundan, Fransız delegeleri hükümetleri tarafından izin istendikten sonra, Avrupa usulünce geri çağırıldılar. Dönüş için pasaport verildi ve Avusturya tarafından yanlarına birkaç koruma askeri katıldı. Rastad şehrinde çıktıklarında, koruma işiyle görevli Avusturyalıların, Fransız delegelerin eşya ve evrakını yağmaladıklarını duyduk.

Buradan ileride Ren ırmağının beri yakasında Gül, diğer adıyla Şanyic kasabası vardır. Burada, mühendis Ruben'in çizdiği üzere, Fransa tarafından daha önce Strasburg'u tahkim için yapılmış bir kaleyi 120 yıldanberi çeşitli kez bazan Avusturya, bazan Fransa ele geçirmiştir. Sonunda, 1801 yılında Fransızlar ele geçirip etrafıyla birlikte yakıp yıkmışlardır. Lunovil anlaşmasına göre Avusturya'ya, sonra Baden Dükasına verilmiş, şimdi yine Fransızların eline geçmiştir. Fransızların sınır bölgesi olduğundan yeniden bir kale yapılması için çalışmalara başlandığı görülmüştür.

Strasburg kalesi, bu kasabanın karşısında ve Ren ırmağının öte yakasında son derece sarp bir kaledir. İçinde büyük konaklar, işyerleri ve kışlalar bulunması nedeniyle imar durumu üstün olduğundan başka Avusturyalılar zamanında yapılmış bazı garip binalar da vardır.

Fransa'nın bundan altı mil ileride Bravno kalesi görünüşünde Kalsburg adlı bir büyük kalesi vardır. Daha ötede Tul ve Vetrey adlarında iki palankası⁴³ ile Saburg, Nansi, Şalon ve İrene adlı birkaç büyük kasabası vardır. Bu kasabaların en güzeli, yaklaşık 30.000 nüfuslu Nansi'dir. Diğer kaza ve köylerini, Avusturya'ya nazaran, daha harap ve halkını fakir ve yorgun düşmüş gördüm.

Konu Dışı Birkaç Söz

Fransa'nın düzenlediği askerî seferlerin uzaması sonucu vergi verecek güç kalmadığı gibi ticarete de sekte vurulmuştu. Önceki gibi bir yer de elde edilememesi nedeniyle, askerinden başka Fransız halkının da çoğu yoksullaşmış ve hatta bu yoksulluğun verdiği güçsüzlük ve ıztırdan bir kısmının kendini kuyu ve ırmaklara atarak intihar ettiği öğrenilmiştir. Ben Paris'e varmazdan önce Fransız İmparatoru bütün devlet adamları ile birlikte kalkıp, Paris'den 15 saat ileride bulunan Fontenblö kasabasındaki sarayına gitmiş. Bu nedenle Paris'e geldiğimizi resmen bildirmek için, o zaman Başbakanları olan Şampani'ye mektup yazılıp gönderildi. Başbakanlardan da hoş geldiniz diyen cevap mektubu geldi. Cevap mektubunun ekinde Fransız İmparatorunun görüşü de alınmış olarak "Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanacak anlaşma için toplantı yapma emrini içeren izniniz var mı?" diye sorulduğundan, başbakanla pekçok kez mektuplaştık. Bir keresinde gönderdikleri tercüman Jober ile bu soruları tartışırken, daha önce Viyana'dan

43 Kalenin küçüğü.

İstanbul'a gönderdiğim yazımın cevabı geldi ve çok işe yaradı. Ferman-da İstanbul'a dönmemiz emrediliyordu. Böyle sıkıntılı bir durumdan bizi kurtardığı için padişaha tekrar duaya başladık.

Şaşılacak Bir Durum

Bu konuları, görevimizin başında kolaylık göstererek aceleyle İstanbul'dan hareketimize yardım eden kişilerin anlattıklarına göre görev ve gidip gelmek suretiyle üç-dört ay içinde işin bitirilmesi düşünülmüştü. Evdeki pazar çarşıya uymaz misali, yabancı ülkelerde kalmamız ve işimizin uzaması belirtileri ortaya çıktığında, canım sıkılarak feryad edip ve büyüklerden yardım istediğim günlerde, bir gün tarikat ulularından Sezaî hazretlerinin divanında durumumuzla ilgili şu beyti görmüştüm:

[Vechine imân getirdik kaydolup zülfeynine,
Ânın için rûz ü şeb zünnârdır eğlencemiz.]

İki bölük saçına bağlampa yüzüne iman getirdik,
Onun için gece gündüz Tanrı aşkıdır eğlencemiz.

Bu beyit, ızdırabımızı giderecek anlamlar taşıyordu. Sonra yine dikkat edildiğinde ikinci satırdaki gündüz (rûz) kelimesi Varşova'dan kalkıp Viyana'ya gidişimize, gece (şeb) kelimesi Paris'e varıp geri dönüşümüze ve Tanrı aşkı (zünnâr) kelimesi de Avrupa'ya ayak bastığımız günden dönüş için elimize ferman geldiği süreye tamamen ayrı ayrı üç tarih olduğu açıkça görüldü ve burada belirtildi.

Sözün kısası, Paris'e geldikten sonra, dönüş emri elimize geçinceye kadar yeni başbakan Şampani ile yapılan mektuplaşmalarda, imparatorla görüşmemizi kolaylaştıracak bir durum görülmedi. Her zaman yaptıkları gibi gereksiz sorularla zaman geçirmek amacıyla oldukları açıktı. Ancak, ferman gereğince elçilik görevime son verip geri döneceğimden dolayı, yeni padişahın ilk fermanını kabul etmekte tereddüt etmek töhmetinden kurtulmak için bizi Fontenblö sarayına çağırdılar. Burada sözlü olarak konuşma ve tartışma olacaktı. 1807 yılının 13 Ekim günü arabalarımıza binip Fontenblö'ye gittik. Önce başbakan Şampani ile görüşüldükten sonra, her zaman yaptığımız gibi bütün masraflarımızı kendimiz karşılamak üzere bir handa (otel) üç gün üç gece vakit geçirdik.

Fontenblö Hakkında

Sözünü ettiğimiz Fontenblö kasabası yirmi derece yirmi dört dakika boylam ve kırk sekiz derece yirmi dört dakika enlemindedir. Yaklaşık dokuz-on bin nüfuslu küçük bir şehirdir. Çevresindeki av yerleri ve ormanlar Fransa'nın bütün ormanları içinde en güzeldir. Meşhur VII. Lidovikos (VII. Ludvig) zamanındanberi Fransız hükümdarları av bahanesiyle zaman zaman burda kalmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi Fransızlar bu kez Prusya'ya karşı Niya adlı yerde kazandıkları zaferin ilk yılı ve Vestefalya Kralı Bonaparte Yeronimo'nun düğün törenleri 15 Ekim'e rastlayıp, o gün imparator tarafından Fontenblö'ye davetiye ile 3.000 kişi çağırıldı. Takım takım ziyafetler düzenlendi. Biz de Şampani tarafından gönderilen davetiye ile, tercümanımızı da yanımıza alıp o gün arabamıza binerek imparator sarayında elçilerin toplandığı odaya gittik. Orada yarım saat kadar bazan ayakta bazan oturarak birer kahve içtikten sonra, bütün elçilerle birlikte kalkılıp imparatorun bulunduğu salona girildi.

Divanda Elçilerle Görüşme Töreni

Fransız devlet adamları resmî giysileri olan sırma işleme kenarlı çuha örtü gibi bir kıyafetle ve rütbe sırasına göre, madalyalarını takmış olarak imparatorun sol yanında ayakta durdular. Elçiler ve diğer önemli misafirler karışık olarak, sağ yanda karşısında ayakta durdular. İmparator gelenekleri üzere ve tevazu göstermek için şapkasını koltuğuna almış ve başı açtı. Halka halinde toplanmış olanlarla canı istediği kişiyle konuşup sohbet ediyordu. Tören gereği rapor verecek veya başından geçenleri anlatacak memurların herbiri imparatorun karşısına gelip kendisine iltifat edinceye kadar susuyordu. Bu toplantıda sıra Danimarka elçisine geldiğinde hemen İngiltere'nin onlara verdiği zarardan dolayı üzgün olduğunu belirtti. Böyle hain ve gaddar bir devletle bundan sonra anlaşma yapan ve elçisini kabul eden kırallarla savaşaçağım diye İngiltere ve onunla dost olanlar hakkında açıkça düşmanlığımı ilân etti.

Napoleon, bizim hizamıza gelip hal ve hatırımızı sorduğunda yanımda taşıdığım fermanı vererek, "— Padişahım Sultan Mustafa Han Hazretlerinin size olan sevgi mektuplarıdır" diyerek saygı gösterdiğimde, o da alıp başbakanı Şampani'ye teslim etti. Davranışları içten değildi. Hemen öte yana dönüp diğerleriyle konuşmaya başladı. Sonra

konuşmasını bitirdiği anda, namaz kılar gibi başıyla üç kez selam verdi. Böylece toplantı bitmiş, elçiler ve diğer görevliler dağılmış oldu.

Biz oradan otelimize dönüp, Şampani ile konuştuktan sonra, Paris'e gitmek için izin istedik. Ertesi gün İstanbul'a gitmemiz için resmî bir yazı ve verdiğimiz fermanın cevabını istemiştik. Üç gün sonra gönül alıcı tonda yazılmış bir mektupla birlikte pasaportumuzu Şampani gönderdi. Verdiğimiz fermanın cevabını, İstanbul'da oturan Fransız elçisinin vereceği anlamında bir ifade kullanıldı.

"Dönüş ganimetine razı ol" sözü gereğince 20 Ekim 1807 tarihinde gece gündüz demeden geldiğimiz yollardan geçip yirmi günde Adakale'ye ulaştık. Orada on aydan beri hasretini çektiğimiz mescit ve minareleri görmekle gözlerimiz aydınlanıp, Tanrıya şükür için secde ettik ve sevinç gözyaşları döktük.

"Çam" denilen kaynaklara binip, Tuna nehri yoluyla Vidin'e geldik. Oradan Lom, Rahova, Plevne, Lofça, Servi, Kızanlık, Eskizağra ve Mustafa Paşa konaklarını geçip, ordunun kışlak yeri olan Edirne'ye ulaştık. Burada kaldığım üç-beş gün içinde sadrazamla görüşmek şerefine nail oldum. Sonra izin alıp İstanbul'a gittik. Kısacası, tam bir yıl bitiminde yurdumuza dönmek kismet oldu⁴⁴.

Sonuç

Her padişahın adının büyüklüğüne, gizliliklerine, gönderdiklerinin davranışları açık bir tanık olacağı nedeniyle, elçi olarak bir yere gönderilecek kimse halkının en akıllı, en güzel konuşan, en faziletli ve en mükemmeli olması gereğini bilim adamları kesinlikle belirtmişlerdir. Eski hükümdarların genellikle bilgili ve faziletli kişileri elçi seçtikleri, hatta Makedonya İmparatoru İskender gibi büyük hükümdarların dahi akıl ve faziletine güvenerek, gerektiğinde elçi olarak bizzat kendileri gittiği, mahkeme zabıtlarında kayıtlıdır.

Bu konuda, âmir ve memurdan her biri elçilik kuralları olan şiddet, hışım, yumuşaklık, kahır, sevgi, inat, boyun eğme, söz verme, iyi ve yıldıracı şeyler için korkutma, korku, umut, alma, verme, güldürme ve ağ-

⁴⁴ Vahid Efendi, İstanbul'a kesin dönüş tarihini bildirmemekle birlikte görevi hemen hemen bir yıl sürmüştür. Eğer kendisinin dediği gibi tam bir yıl sürdü ise 18 Aralık 1807 tarihinde (17 Şevval 1222) İstanbul'a dönmüş olması gerekir. İstanbul'dan ayrılış tarihi 17 Aralık 1806 (18 Şevval 1221) idi.

latmayı bilmelidir. Bu kuralları uygulamaya dikkat etmelidir. Sözünü ettiğimiz kurallardan habersiz olan ve özellikle yol yordam bilmeyen cahil kişilerin elçi olarak gidip gelmelerinde -Tanrı Korusun- utanç, hakaret, hayal kırıklığı ve pişmanlıktan başka birşey çıkmayacağı kesinlikle bilinmelidir. Gerektiği zaman ona göre adam bulup, asıl görevi gereği gerekli olan yapıldıktan sonra olayların ve ortaya çıkan yeni durumların her an yazılıp bildirilmesi şarttır. Bu vesile ile ilgililere yararlı olur düşüncesiyle bu açıklamalar, bu kitapçığın sonuna eklendi.

KISA BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Asım:** *Asım Tarihi*, c. I-II, İstanbul 1287.
- Ahmet Lütfi:** *Tarih-i Lütfi*, c. II, İstanbul 1290.
- Ahmet Resmi:** *Sefinetü'r-rüesa* (Hadikatü't-rüesa), İstanbul 1269.
- Babinger, Franz:** *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke*, Leipzig 1927.
- Bursalı Mehmet Tahir:** *Osmanlı Müellifleri*, c. III, İstanbul 1343.
- Cevdet Paşa:** *Tarih-i Cevdet* (Tertib-i cedit), c. III, İstanbul 1308.
- Fatin:** *Tezkire-i Hatimetü'l-eş'ar*, İstanbul 1271.
- Güngör, Selahattin:** *III. Selim'in Sefiri Napolyon'u Görmeğe Nasıl Gitti?* Cumhuriyet Gazetesi, 16-17 Haziran 1941.
- Mehmet Süreyya:** *Sicill-i Osmani*, c. IV, İstanbul 1315.
- : *Osmanlılarda Coğrafya*, Türkiyat Mecmuası, sayı 2.
- Pakalın, M. Zeki:** *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I-III, İstanbul 1971-1972 (2. baskı).
- Unat, Faik Reşit:** *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1968.
- Vahid Efendi:** *Sefaretname-i Fransa (Sultan Selim-i Salis Hazretleri Tarafından 1221 Senesi Fransa İmparatoru Napoleon Bonaparte Nezidine Gönderilmiştir)*, İstanbul 1283.